

DPN 6220

Title :

चाणक्य सार संग्रह

CĀNAKYA SĀRASANGRAHA
(Together with Nepali translation)

Run. No. 6911

Cat. No.

Micro. No.

Subject *Nītiśāstra*

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / ☒ New. / ☒ Nep. / ☒ Skt.- New. / ☒ Maith.- New. / ☒ New.- Nep. /

Size in cms. 23.5 X 11

Folios 64

Lines (in a page) 718 irregular

☒ Compl. / ☒ Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator *Cāṇakya*

Scribe / donor

रत्नेदेवी कसाः, चोखापिने

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : ☒ New. / ☒ Dev. / ☒ Bhuj. / ☒ Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / *one side yellow*

Condition : ☒ fine / ☒ damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

इति श्रीचानके सारसंग्रहे तृतीयसतकं समाप्तं शुभम्
on the margin: बु. चा.

centimeter 5

10

15

20

देवी
रत्नसूक्ति क साः, चौरवापिने पारवे
दाव वःगु
२०५४, २, १३, २ स

25

20

15

10

5

0

centimeter 5

10

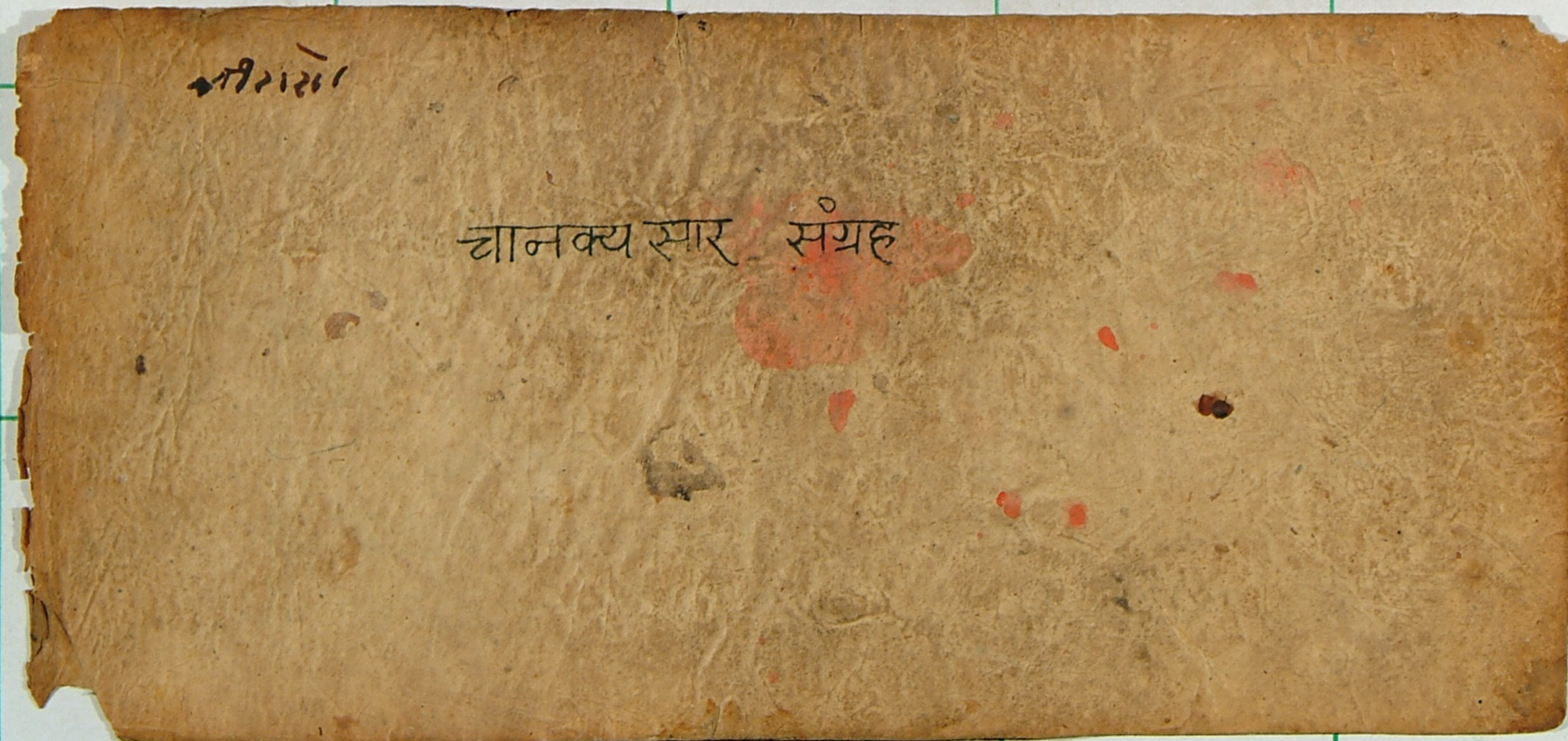
15

20

25

30

35

श्रीगुरु

चानक्य सार संग्रह

ॐ चा. श्री गणेशाय नमः ॥ १ ॥ प्रणम्य शिरसा विहृतं त्रैलोक्याधिपतीं
प्रभुं ॥ नानाशास्त्रोद्धृतं वक्ष्ये राजनीति समुच्चयं ॥ १ ॥ त्रैलोक्य
का अधीपती श्री विहृत लाई नमस्कार गरी कन नाना शास्त्र
मायिका को राजनीति सक हं दु ॥ अधीप्ते वसिष्ठ सासं नरो
जास्पति न त्वेन ॥ धर्मोपदेश विनय कार्या कार्य शुभाशुभ रामः
॥ २ ॥ यो शास्त्र पद्मा पद्धि धर्म अधर्म कार्य अकार्य शुभाशु
शुभाशुभ न अज्ञान जा न्या होला ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि नरा नरा ॥ १

हित कामया ॥ येन प्रज्ञा प्रवर्द्धते मात्री वहित कारिणी ॥ ३ ॥ म
नुक्ष हरु कन हीत गर्त कां मनो ले सक हं दु ॥ मनुक्ष हरु लाई यो
शास्त्र ले आ मा ले हीत गर्त जसे हीत गर्त मछि ॥ मूल सूत्र प्रव
क्षामि चान केन तु भाषितं ॥ येन विज्ञान मात्रेण सर्व ज्ञ त्वं हि जा
यते ॥ ४ ॥ मूल सूत्र का क ए सक हं दु ॥ अधी चान क कृ यि श्व र ले आ
क्रा प्रवर्त्ताई पद्मा उदा भया हे प्रव हो शुभ यो शास्त्र चिन्त लाई क
न पद्मा पद्धि सर्वे न्याय तीति पाप धर्म अधर्म शुभाशुभाशुभ जा

क. वा.

२

मा हं छु॥ मूर्खसिखो पदेशे न दुष्टा रक्षी भरणे न च॥ दि
घनो संप्रयो गेन परिण्ड तो प्रवसी दति॥ ५॥ मूर्ख लाई उप
देश दिया को दुष्ट स्वास्त्रि लाई गहना दिया को शत्रु संग पी
तिग मा को व्यर्थ हं छु यति थो क ग मी व डो बुद्धि मान छ ना
पनी ना सिंछ॥ गुणी भी सह सं पर्क परिण्ड तेः सह सं कथा॥ रामः
कुलीभिः सह मित्र त्वं कुर्वी रेण ना वसी दति॥ ६॥ गुणी क मा
नी ससित को संग गनु परिण्ड त सीत को कथा वाता गनु २

कुल वं त सित को मित्र लाउनु ये निग मी माती स मो मा
निस के हे पति विग्र मी छे न॥ उन्म ना नां भुजंगा नां मद्य
पा नां च दं नि नां॥ रक्षी नां एज कु ला नां च विश्वा संत्रि
गता युष॥ ७॥ बहू ला संग सर्प सी न मद पान ग मी सं
ग एज कुल संग स्वा क्षी हरु संग ये नि संग विश्वा
स ग मी को आयु दां चा डे ना सिंछ॥ वैरी नां सह विश्वा
सं यो न र क नु मि छ ति स व क्षा ग्रंथ सं रक्षः प्र ति

कुंवा तपतिवुधने॥ ८॥ वेरीसंगविश्वासगर्नजश्लेईक्षागर्हसो
 ३ मानिसरुखकाठुप्पामाचळीकनसुत्ताकोयसापछिवि
 उरुंछजलोतलेपीछथाहापाउछ॥ धनधान्यप्रयोगे
 सुविद्यासंगुहरोयुच॥ आहारेखवहारेयुत्पकूलजास
 दाभवेत॥ ९॥ धनकमाउदाधान्यप्रयोगगुदायेतिकमा एमः
 उदाविघोपदायादापिउदालिदादिदायेतिथोकमाल ३
 ज्ञानमानु॥ नगुरेसन्नशीमानानगुरेसदृसीपिता॥ यस्ता

रेतिमहाघोरंसंसारेदधिडुष्टं॥ १०॥ गुरुवरोवरकोउपका
 रिआमापुतिछैनवावपतीछैनजउतगुरुलेसंसारसमुद्रदेवी
 पारगराईदिछरगुरुवडोहो॥ मातागंगासमोतिथंपितापुष्क
 रमेवच॥ गुरुकेदारसमंतीर्थमानागंगापुनपुन॥ ११॥ आमा
 भन्याकोगंगातिथजलोवावभन्याकोपुष्करतिथजलोगुरु
 केदारतिथवरोवरहंनूआमालाईगंगावरोवरमान्नु॥ विघा
 हंपंकुरपाणांक्षेमारुपंतपश्चीनां॥ कोकिलानांश्वरंरु

ॐ च। पं नारी रूपं प्रतिव्रता ॥ १२ ॥ करूप को रूप विद्या हो न प
 श्री को रूप क्षमा हुन को किल को रूप सह हुन श्री को रू
 प प्रतिव्रता हुन ॥ न च विद्या समो बंधु न च व्याधि समो रि
 ५ ॥ न च पत्ने समो ह्ये हो न च देवात्परं वलं ॥ १३ ॥ विद्या वरे व
 र भाई अर्को छैन र गजति को शत्रु अर्को छैन छे र जति
 का पि या र अर्को छैन देव जति को बलियो को हि छैन ॥
 विद्या प्रभासि नो मित्रं भार्या मित्रं गृहे शुचं ॥ अतुरस्यो

बधं मित्रं धर्म मित्रं परत्र च ॥ १४ ॥ परदेश ग या विद्या मित्र हो
 धुर मा व स्या श्री मित्रं हं हं रोगी भया मा ओषधी मित्रं हं हं
 परत्र मा धर्म मित्रं हं हं ॥ दु रं धी ता विषं विद्या अजी र्णं भोजनं
 विरवं ॥ विषं गोष्ठि दरिद्र स्पृष्टं तुरुणी वृषं ॥ १५ ॥ घटि याग
 रि पक्षा को विद्या विषु हं हं न पची कनयो या को अन्न विषु हं हं
 आफ्र गोष्ठि मा कं गाल हुनु बीरु हं हं वु ठाला ई त रुणी श्री
 विषु हं हं ॥ अनाभ्यासे ह ता विद्या निस्पृहा से हं ता र श्री यः ॥ कुवि

कुशा

4

येराह तंक्षेत्रं भृत्यदोषेहतो नृपः ॥ १६ ॥ अभ्यासतमया
विद्यानासिंद्धसदैहासत्याश्वास्मिनासिंद्धवीजघटीया
रेष्पाखेतनासिंद्धकमंत्रिभयाराजानासिंद्धः ॥ यस्य पुत्रो
नविद्वांसो न सूर्येन च परिणतः ॥ अंधकालं कुलं तस्य न
यचैव सर्वशी ॥ १७ ॥ जस्को ह्योरे परिणतपत्नी ह्येन बुद्धिमा
नपति ह्येन शुभे पत्नी ह्येन तस्को कुलचन्द्रमानभयाको रणः
रात्री ह्ये अधारो ह्ये ह्ये ॥ सर्वरीदिपकश्चन्द्रप्रभाते राविदीपकः ५

त्रैलोक्यदीपको धर्मसुपुत्रकुलदीपकः ॥ १८ ॥ रात्रीको दीपचन्द्र
माहो दीनको दीपश्रीसूर्य्य होति ने लोकको दीपधर्म हो कुलको
दीपसुपुत्रहो ॥ जने ताच पने ताच यस्तु विद्या प्रयच्छति ॥ अन्नदा
तामयत्रातापंचैने पितरस्मृता ॥ १९ ॥ जन्माउन्माव्रतबंधवीवाहा
दिगारिदिन्या अन्नदिन्या विद्यापहाउन्मा अभयदीन्या भयदे
धीरक्षागर्भाई पाचवाव वरोवरमान्ता ॥ गुरुपत्नी राजपत्नी मि
त्रपत्नी तथैव च ॥ पतिमाता स्वमाता च पंचैने मातरस्मृता

वृचा ॥ २० ॥ गुरुकी पत्नी राजाकी पत्नी मित्रकी पत्नी आफरी श्वाही
 ६ को आमा आफुलाई जन्माउत्साई पाचलाई आमा वेश्वर
 मान्ना ॥ लालये सन्च वर्षाणी दुशवर्षाणी ताडयेत ॥ शंघा
 प्रेवोड सेवर्षे पुत्रमित्रं समाचरेत ॥ २१ ॥ छोरा लाई पाचव
 र्षे संमलालना गर्नु उहा देखी दसवर्षे संमसा सना गर्नु
 सोहवर्षे लाग्पा पाछे पुत्रकनमित्रवरोवर मवहा गर्नु ॥ ला
 लनी द्वहवो दोषा साडि ना द्वहवो गुणा ॥ तेस्मा सुवंचरी

एमः
 ६

अंच ताडयेत तु लालयेत ॥ २२ ॥ पुत्रलाई लालना गमा
 को वडो दोष छ ताडना गमा वडो गुण छ तस्कारण
 पुत्रलाई शिष्यलाई लालना गर्नु ॥ रुचिर भ्यायदिस्मा
 तां प्रज्ञाया किं प्रयोजनं ॥ तावु भो यदि न स्मा तां प्रज्ञा
 या किं प्रयोजनं ॥ २३ ॥ विद्या पढे मनपनी गछे अभ्यास
 पनी गछे बुद्धि न भया पनि जन्मा हुन्छ जस्का पढे मन
 पनी छैन अभ्यास पनी गर्दैन भया बुद्धि छ र का हुन्छ

पु.चा
 पुत्रास्तु विविधैः शारैर्निर्णयो ज्ञासततं बुधैः ॥ निति साव
 द्भिः संपन्ना भवन्ती वलु प्रजीता ॥ २४ ॥ जात्यामनुक्षले आफ्रा
 छोरलाइ अनेक साखे मालाउनु नीति जा सावद्विबं तभ
 या लोक ले पुजा गर्हन् ॥ पठ पुत्र कि माल स्प मप ठो भार
 वाहक ॥ पठ सं प्रजि तो ए जा पठ पुत्र दिने दिने ॥ २५ ॥ हे पु रामः
 ब्रह्म अल सि नहुनु पद सा गर न प ह्मा भारी वोक सा हो
 ला पद सा भया ए जा लो पनी प्रजा गर्हन् तस अर्थ दि

नदिन पद ॥ गुरो बुकी यतां यत्न कि मा तो न्मत् प्रयोजनं
 विक्रियं ते न धं ठा भिर्गा वक्षि रवि वर्जिता ॥ २६ ॥ अरु शृं गार ना
 दगरी प्रयोजनं हे न दुदन भया कागाइ लाइ गला मो धरा ला ले
 वा ध्यापनी को ही लि देन ॥ नर साभर रां रूपं रूप साभर रां गु
 रां ॥ गुरा साभर रां ग्पान जाने साभर रां क्ष मा ॥ २७ ॥ मनुक्ष को
 गहाना भन्मा को रूप हो रूप को गहना गुरा हो गुन को गह
 ना ग्पान हो ग्पान को गहना क्ष मा सहन सी लहुनु ॥ गुरां पृ

कु.का.

हेसिमारुपंसीलं पृष्ठश्रमाकुलं॥सिद्धिपक्षे श्रमावी
द्याभोगं पृष्ठे श्रमाधनम्॥२१॥हेमनुक्षप्रवहो गुरासोध
नरूपसोधनं शीलसोधनं कुलनं सोधनं सिद्धि सोधनं वि
द्यामात्रेन संध्याउनु भोगगच्छं गदेन भनी सोधनं धननस
ध्याउनु॥अगु रास्य हतं रूपं अमील स्पह नं कुलं॥आशिः
द्विश्च हाता विद्या अमो गस्य हतं धनं॥२२॥गुरा न भया रु
पवर्थं ह् सील न भया कुलवर्थं ह् ह् सिद्धि न भया विद्या

रामः

वर्थं ह् भोग न गमा को धनवर्थं ह्॥गुरां भूषाय ते रू
पं शीलं भूषाय ते कुलं॥सिद्धिं भूषाय ते विद्यां भोगं भू
षाय ते धनं॥३०॥रूपकोशो भागुण लेहं ह् कुलकोशो
भाशील लेहं ह् विद्याकोशो भासिद्धि लेहं ह् धनकोशो
भाभोग लेहं ह्॥शुकले योजयेत्कं न्यां पुत्रं विद्याश्रयो

६३

बुचा जयेत् ॥ असने योजयेत् रुचुं धर्मे मित्रं शु योजयेत्
 ॥ ३१ ॥ वेशकलमा छोरिलाई दिनु विद्या को अभ्यासमा
 छोरलाउनु विसनको अभ्यासमा शत्रुलाई मित्रला
 ई धर्ममा लाई दिनु ॥ नातु च्छ शिरवरो मेरु नीति निमो
 रसानले ॥ अवसाय सह्यायानां नाति पारं मोहोदधिः

॥ ३२ ॥ उद्देमगर्भा लाई सुमेरु पति उच्चैः न उद्देमगर्भा
 लाई रसानले पति गहिरो छैन उद्देमगर्भा संमपनि न
 रिसकदछन् ॥ श्लोके न च तदर्थे न पादे काक्षरे न वा ॥ अव
 धं दिवसं कुर्याद्दाना ध्येय न कर्मसु ॥ ३३ ॥ एकै श्लोकलेभ
 यापनि आधा श्लोकलेभयापनी एक पादलेभयाप

बुचानियेक अक्षर ले भयापनिदान गरी कनपनियेति गरी कनदि
 १० नविताउनुखालिरहनु **॥** योजनानां सहस्राणि वर्त्मयानि पिपी
 लिका **॥** अगच्छन्ते न ते योगी पदमेकं न गच्छन्ति **॥ ३४ ॥** कमिला हरू
 हजारको सभयापनियेको हो ऐहि डछर पुगु दछता ठा छैन नहि
 डरा गरूड पनियेक पाई ला चढेन **॥** सने रथी सने विद्या सने पर
 वत भारूहा **॥** सने धर्म श्रमा मया मश्व सने रते **॥ ३५ ॥** धरमः
 नकमाउदा विद्या पर्दा परवत चढ दा धर्म गर्दो श्री संगर १०

सभोगको काम गर्दा केहि परिस्त्रम गर्दा सुस्त सुस्त गर्नु हत पत
 न गर्नु **॥** गुरु सुश्रुषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा **॥** अथवा विद्यया
 विद्या चतुर्थे न्नोपलिप्सते **॥ ३६ ॥** गुरुको सुसार गरि विद्या पाई छ
 अथवा धन दी विद्या पाई छ अथवा येक थो कदी अर्को विद्या पा
 ई छ अर्को थो कले विद्या पाउंदेन **॥** येकाक्षर पुरातारं योग गुरुता
 भि मन्सते **॥** भवानुयोनि शतं गत्वा चाण्डालेऽपि जायते **॥ ३७ ॥** ये
 के अक्षर पढाउन्मा लाई पनि जो गुरु भानि मांदेन तसलेशय

२५
 २०
 १५
 १०
 ५
 ०

वचा जन्म कुकर को जोनि मा जन्म ली कत फेरि चारु डाल भये रजम हुंछ
 ११ पुस्तकें प्रमयोधी तं नाधी तं गुरु संनिधौ ॥ नशो भते शभा मध्ये
 जार गर्भ ईव रणी यः ॥ ३९ ॥ गुरु छे उपाठन ली आ फेले पुस्तक हे
 रि जो विद्या पछे तो सभा मध्ये जार को गर्भ वाट भया को बाल
 खड़े शुद्धा उदेने तस अर्थ गुरु का मुख वाट शुन्नु पछे ॥ शिल्प एम
 शील मना लक्ष पण्डिते मित्र संग्रह ॥ अचोर हरणी विद्या पंचे ११
 ते चाक्षयो नयः ॥ ४० ॥ सिपालु मानि सको सीप सुशील भै रह

२५
 २०
 १५
 १०
 ५
 ०

नुअशी नमानु पण्डित हुनु मित्र को संग्रह गर्तु येति गुण जो
 संग छ तो मानि सकेले पति सकि देन चोर ले पति चोर न सक
 देत ॥ नही जन्म निष्पृत्वं ज्यत्वं गुण उच्यते ॥ गुण गुण तरु
 याति पयो दधि घृतं यथा ॥ ४० ॥ जन्म ले जे ठो हुं देत गुण भया को
 जे ठो हुं छ जस्तो दूद मन्दा दहि मंदा पति धिउ जे ठो हुं छ तले ज
 न्म पछि भया पनी गुण ले जे ठो हुं छ ॥ किंकलैत विशालेन गुण
 वान् प्रज्यते नरः ॥ धनुर्वे सविशुद्धा पति गुणः किं करिष्यती ॥ ४१ ॥

बु-चा

१२

हुलोकललेकाहुंछजस्कोगुणादुउस्कोपुजागर्हशुद्धवंश
देविभयाकोभयापनीधनुर्वैसछतपनीगुणतभयाकाप्र
योजनहुंछ॥किंकलेतविशालेनविद्याहीनोस्तुयोनर॥अक
लीनोपिविद्याशोदेवतेरपिपूज्यते॥४२॥वडाकूलमाजन्मभया
पतिविद्यातभयासाभाछेनकुलमाठिकेछतपतिपरिडतभ
यादेवतालेपतिपुजागर्हत॥नावार्थिभजतेनाचयावतुपारं
तगच्छति॥उत्तीऐचगतेपारंतोकायाकिंप्रयोजन॥४३॥ज

रामः

१२

महासंमपारिगयाकोछेनतांहांसंमडंगाखोदछपारितरीव
छ्यापिछदुंगाकोकाकासछ॥गुणाःसर्वेनपूज्यन्तेपितुवसोतिर
र्थकः॥वासुदेवनमश्नन्तिवसुदेवनतेजना॥४४॥गुणभयासंवेले
पूजागर्हन्वावुकोनमचाहिदेनवसुदेवकोछेरवासुदेवकोपुजा
संवेजनलेगछन्वसुदेवलाइकोहीपुजागर्हन्॥गुणाःकर्वेतिदूर
त्वंदूरेपिवशतासता॥केतकीगन्धमाघ्रायस्वयंगच्छतिषट्पदा
४५॥गुणभयाकोमानीसजोछताछावस्यापनीनजिकेतुल्यछज
सोकेतकीकोगन्धभूमणलेखोजिजानछन्॥विद्यात्वंचनृपत्वच

बु.चा. १३ नहि तुल्य पग कुमो ॥ स्वदेशे पूजितो राजा विद्या सर्वत्र पूज्यते ॥ ४६ ॥
 विद्यावत को राजा को वर देत राजा लाई आफना देश मा पू
 जाग छैन पण्डित भया कालाई सर्वत्र गया पति पूजा गछुन ॥ यके
 नापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन साधुना ॥ कुलपुरुषसिद्धेन चन्द्रेणैव
 प्रकाशते ॥ ४७ ॥ यके पुत्र भयापति सपुत्र भया कुलकन विद्यावत भ
 या कुलकन विद्यावत साधुले पूजा गछुन जस्तो चन्द्रमाले सर्वत्र ॥ एमः
 ज्वालोगरा उछतस्ते ॥ विद्याया भाजनं कश्चित् कश्चित्नायभाज ॥ १३
 नं ॥ उभयो भाजनं कश्चित् कश्चित्नायभाजनं ॥ ४८ ॥ कोही मनुष

विद्या का पात्र छन कोही मनुष द्रव्य का पात्र छन कोही लाई
 विद्यापति धनपती हुन्छन कती लाई धनपति विद्यापती हुन्छन ॥
 नमंति फलितो वृक्षा नमंती गुणिना जना ॥ शुक्का वृक्षं मूर्ख
 च भिद्यते नैव ममते ॥ ४९ ॥ फल हत्या वृक्ष जो छन नम हुन्छन गु
 णवत मनुषपती तम हुन्छ शुक्का को काठ मूर्ख मानि सन म हुन्छ
 न ॥ नही कर्मणि चत्वारि संध्या काले प्रयोजयेत् ॥ आहारं मेधुनं
 निद्रा तथा स्वाध्यायमेव च ॥ ५० ॥ चारथो क संध्या काल मानगनु

25

20

15

10

5

0

बुचा ९४ आहार मेथुननिद्रापह ॥ आहार जायने व्याधि गर्भाकर अजा
 यते ॥ अलक्ष्मी कश्चिद्व्याधौ स पाथादायुषः क्षयः ॥ ५१ ॥ संध्याका
 लमा आहार गमारे गलाग्द मेथुन गम्यावहुती साहाकुरगर्भ
 हुंछु शयने गमारे गपापि होलादिरिहुंछु पक्षादेवि आयुहोक्षि
 नहुंछु ॥ वेद वेदां इतत्वज्ञो जपहो मपरायणः ॥ आसिर्वादपरोति
 त्यमेष एतपरोहितः ॥ ५२ ॥ वेद वेदको द अंङ्गमाजपहो मगदि एतः
 रहसातत्वकनजांमो आशीर्वादिने रहसायुक्ता लाई एजाकोपु ९४
 रोहितगर्भ ॥ प्रातःशीघ्रो महिपाल छिडकर्म विवर्जितः ॥ विवधे

सुपरित्यागी समदुःखश्रमः शुभः ॥ ५३ ॥ वद्विब्रत सुन्दरकसे संग
 कोकुरभावतगर्भा दुःखः शुभः वरेवर मात्मागी वमाधिपंशिड
 तमाधिदानगर्भा येस्ता लाई एजा भन्तु ॥ कलशो लुगुणोपेत
 सत्यधर्मपरायणः ॥ प्रवीणः पुश्लोदक्षो एजाध्वक्षो विधीयते
 ॥ ५४ ॥ कलीनशीललेयुक्तभयाको गुणवत सत्यमाधर्ममातत्य
 रहसासभावाद जांमा सुन्दरवहुतचतुर येस्ता लाई एजाकोन
 जीकुरषनु ॥ कुरं ये शनिने लुध्वं मप्रगर्भ मताजने ॥ अंसायुयय
 कतीरं ताधिपत्येति योजयेत् ॥ ५५ ॥ वहुते कोधभयाकोघतिव

centimeter 5

10

15

20

25

30

35

व. बा

१५

सनगर्भी बहुते लोभी भया का वा जवी वो लनु न सक त्या बहु त
 वांगो का भगर्भी आ मदाति भन्दा खर्च धेरी गर्भ्या य स्तो ला इरा
 जाले नालिनु ॥ मूलं वृत्ति हि तो धीर सर्व रत्न परिक्षकः ॥ शुचिश्चैव
 सायि च धर्मी धर्मो विधीयते ॥ ५६ ॥ आक्र पेल को वृत्ति मा त म
 रुह मा धे र्य ले का भगर्भी स व रत्न को परि क्षा गर्भ्या पवित्र भे रू
 मा उ द्दे म गरी रुह मा य स्ता ला ई धर्मी धि कारि भन्नु ॥ आयु वे
 द कृ ता भा सः सर्व तः प्रिय दर्शन ॥ आ र्थ शी ल गु णो जे त ये
 सर्वे धो विधी यते ॥ ५७ ॥ वे द सा ख मा अभ्या स गर्भ्या सं वे धे

गमः
१५

क जा त्या दे ख दे मा यु सी ला ग न्या व डा को शी ल ख भा व भ या को
 ये स्ता ला ई वे द भन्नु ॥ पितुः पिता महा दृष्ट शास्त्र गो ति वृ वा च
 कः ॥ शुचिश्चैव कठिनः श्रेष्ठः सूपकार प्रसूयते ॥ ५८ ॥ वा व व र ज्य
 दे धी जा न्या पवित्र सु ध र को म ल अंग रु मा ये स्ता ला ई भा स्पा तु
 ल्या उ नु ॥ सक दु क्त गृ ही ता र्थो ल घु ह लो जि ता क्ष रः ॥ सर्व शास्त्र
 स मा लो की रे के ले ख क उ म्म ते ॥ ५९ ॥ ये क वे र मु न्या को क र सं म
 शी ग ख न्या चा डो शु द्ध गरी ले ख न्या सं वे लि पि क न जा न्या सं वे ला
 ख को वि चार गर्भ्या ये स्ता ला ई ले ख क भन्नु ॥ इ गि ता का र त त्व ज्ञा

वृ.चा. वलवानप्रियदर्शनम् ॥ अप्रमादिसदादृशः प्रतिहारः सञ्चर-
 ने ॥ ६० ॥ थोरे अभिप्रायेले धीरे वृत्त्या वलियो भया को लेखा
 को देखदा सुमिला गेओ अहंकार न भया को वृत्ते चतुर भया
 को ऐला लाई द्वाभान्ते ॥ समस्त कृत साख नः पण्डित अजि-
 ता भ्रमः ॥ धीरे सोर्य गुरो पितः सेता धरौ विधीयते ॥ ६१ ॥ स-
 वेशाख को मत जा न्या पण्डित हुन सक न्या मेहे नत गमो धीरे वी रामः
 नृशूर का गुण भया को येला लाई सदर्भ भन्तु ॥ समस्त हय सा १६
 ख जो वा हने सु पण्डितः ॥ सोर्य विर्य गुरो पित अश्व धरौ

विधीयते ॥ ६२ ॥ सब साली हो वृत्ता न्या असवारी काम मा कुशल भया
 को अती भूए पनी छपण क भिपती छ येला लाई असवारी भन्तु ॥
 मेधा विवा का दुप्राज्ञः पुरचिन्तो पलक्षकः ॥ धीरे यथोक्त वादी च ये
 षट्ते विधीयते ॥ ६३ ॥ एक वेर भया को समझि एख न्या वोला मा
 चतुर भया को पण्डित को पट को के जा न्या वृत्त धीर जस्ता को न
 स्ता वोला न्या ऐला लाई दूत भन्तु ॥ पार्थिव सच भृत्य स्पवदा मि
 गुण लक्षण ॥ एत संवद्वे तेरा जा भांडा गारुस्त थे वृच ॥ ६४ ॥
 राजा को पनिचा कर को पनि गुण लक्षण म कह छुज सो गरी के

व. वा. नरजा को बद्ध छ सो मकहं दु॥ अतये वकली नानां दया कुर्वति सा
 धवः॥ आदी मध्यावसाने युनतया स्पति विक्रियां॥ ६५॥ यिसे कारणा
 ले बडा कुलीन को संगगर्त दयावान साधु ले यसे गर्दछ तये स्तोमा
 निद्रापहिले पनी माऊ मापनी अत्त मापनी विडवल पावैने॥ परिउ
 ते युगुणाः सर्वे मूर्ख दोषास्तु केवला॥ तस्मात्सर्व महश्रेय प्राप्ता
 मेक प्रशस्यते॥ ६६॥ परिउत हू संगगुणो हुं छ मूर्ख हू संगरा
 समा नहुं छ तस्कारणा मूर्ख हू जार भन्दा जातये के वडिया रामः
 भन्नु॥ प्राप्नोति यो ज्यमाने तु सान्नि ए शो खयो गुणा॥ यशश्चर्गनि ७

वाशश्च प्रकलश्च धनागमः॥ ६७॥ जात्या बुद्धि वत कनु कामलाया
 पछि राजा कतती न गुणा बद्ध छ क्या क्या भन्दा यश हुं छ स्वर्ग प्राप्ति
 हुं छ धन लक्ष्मी बद्ध छ॥ मूर्ख नियो ज्यमाने तु यो दोषा मही पते॥
 अयशश्चार्थ नाशश्च तरके पतनं कुवं॥ ६८॥ मूर्ख लाई कामलाया ती
 नवात हानी हुं छ क्या क्या भन्दा अपजु सधन को नाश हुं छ मर्दानक
 मर्दा सति श्रय पछि॥ तस्मात्सुमी श्वरो नित्यं धर्म का मर्थ सिद्धये
 त॥ गुणा वत नियो जेत गुणा ही नो विवर्जयेत॥ ६९॥ तस्कारणा राजा
 ले धर्म अर्थ काम बडा उमानि मित्र मा गुणा ज्ञान जात्या मानती

बु. चा.

१८ सलाई कामलाउनु गुण नभया कामूर्खलाई छोडि वर्जितग
नु॥ यत्किंचित् कुरुते भुसः शुभं वा यदि वा शुभं॥ तेन संवर्धते ग
जामुक्ते दुष्कृतेरपि॥१०॥ भुत्पभन्नुचाकले यत्किंचित् पाप
पुण्य गणस्तापनी गुणात्तन् कतुका मलाया पृच्छिते मेले गजा
लाई पाप पुन्य गमी पती लक्ष्मी को वृद्धि गरी दिछु॥ यथा हं मे प
रिक्षे न ता प्रताडन भेदने॥ तथा पुरुष मये वकुल ग्रीलेन कर्म
गाम्॥११॥ जज्ञा गरी मनुको परिक्षा पोलि हानि काटि हे छिनु तमे
गरी मनु दलाई पती कुल ले शील ले कर्म परिक्षा गुन थाहा पाइ

गमः

१८

छ॥ ज्ञात मापेक्षणे भुत्पा बांधवा मशाना गमे॥ आपत्काले त
थामित्र भार्या च विभवं क्षये॥१२॥ किहिका मलाइ कनचा कर को
विचार गर्नु आफुलाई दुःख पन्था को बेलामा दाज्यू भाई हरु को
विचार हुं छु आपत्त पर्दा मित्र को विचार गर्नु धन त कियामा श्री
को विचार गर्नु॥ भुत्पा बहु विधा ज्ञेया उन्न माधम मध्यमा॥ ते
नियो ज्ञा यथा योग्य विविधे चैव कर्मी म॥१३॥ चाकर भुत्पा का
धरे प्रकार ले छु त उन्न म माश घटि या गति ज्ञा लाई त नि काम
को विचार लाउनु॥ आलस्य मुखर कूरल ध्व मशानि त मठे॥ अ

जार

बु. वा. संतुष्टमभक्तं च तज्जे भु संतराधिपः ॥ ७४ ॥ बहु त अलसी छी चरे
 १५ कोधी लोभि अहा या को न मा त्या म सती धूर्त्त असं तो यी से वाग
 र्था ये स्ता लाइ चा कर न रा खुनु ॥ ते जे श्वा मि न म सु प्र म सु ग्रं कप
 रां त्य जे त ॥ कप रां द वि शे ये ज स्त स्मा च्छ कृत ना शन ॥ ७५ ॥
 अनी रि सा हा अधी के कप रां ये स्ता स्वा मि लाइ चा कर ले छो डी
 दिनु कप नि भन्दा पति का म ग या को र न ग या को था हा न पा उ ना रामः
 त्य स्ता भन्दा पति आ फू ले ग या को मे ह न त्मा पो लि दि त्या ये स्ता १५
 स्वा मि लाइ चा कर ले छो डी हा ल नु ॥ वो मा भा र्थी सु तो सु र्वः प्र

श को वा ग्वि चार कः ॥ निः छे न हो व न्धू वर्ग श्च त्ज जे दू म्पं म ह त्सु रं
 ७६ ॥ अहा या को छो डी अ की थो क ग र्था स्व पि न मू र्व छो रे भ लो
 व ठो कु रा को वि चार न ग र्था चा कर पि ति न भ या को रा ज्जु भा इ य
 ति थो क लाइ छो डी व डो सु र्व हो ला ॥ न क श्चि त्क स्य चि मि त्र न
 क श्चि त्क स्य चि पि ये ॥ का र रां दे व जा यं ते मि त्रा रि ग रि व स्तु था
 ७७ ॥ क से की हि मि त्र प नि छे न क से की पि या र प नि छे न का र रां
 ले मि त्र दे छ का र रां ले स त्रुं छ ॥ का र्थार्थि भ ज ते लो को तः
 लो कः पर मा र्थिकः ॥ व त्स क्षी र क्ष य दृ ष्टु प रि त्य जं ति मा त र ॥ ७८ ॥

व. च. २० आफना का समा आफना निमित्त सेवा गर्छन् परानि निमित्त कोहि गर्दै
 न बाछाले पनि दुई सकि थाछि आफ्ना आफ्ना लाई छोड्छन् ॥ कुतो
 यस नि नो निंदा अनृप सुकनोर पिः ॥ कुतः सो रंयं दरिद्र स्प दुर्जन स्प
 कुत क्षमा ॥ ७५ ॥ जुवा शि व्यश न गर्नी लाई निंदा हुं देन असंती यी ला
 ई पी ति हुं देन दरिद्र लाई सुख हुं देन दुर्जन लाई क्षे मा हुं देन ॥ तस्
 र स्प कुतो मा त्प दुर्जनः क्ष कुतो क्षमाः ॥ यस्मा रूषीणां कुतः स्नेह कुतः स रमः
 त्प च कामिनां ॥ ८० ॥ चोर संग मान्छे न दुर्जन संग क्षे मा छि न वे स्या
 रूषी संग प्रीति छे न छि नार संग सत्य छे न ॥ दुर्बल स्प वल राजा वाला २०

नां रो दलं वलं ॥ वलं मूर्ख स्प मो न त्वं चो रणां म नृ जं वलं ॥ ८१ ॥ निर्व
 लिया को वल राजा वाल ख को वल रुनु मूर्ख को वल न वोल नु चोर
 को वल रु ये वल नु ॥ अनाथा नां दरिद्राणां बाल वृद्धः तपश्चिनां ॥ अ
 न्याय परिभू ताणां सर्वे शां पाथि वी गति ॥ ८२ ॥ अनाथ को को ही
 न रु त्या को दरिद्र को बाल खः को वृद्ध को नृ पश्चि हु रु को अ न्याय
 गर्नी को रु स्ना हु रु को ये क र जा दे षी अर्को को ही छे न ॥ या धित स्या
 र्थ ही न स्प शत्रु मित्रा सि त स्प च ॥ हृ दये शा क दग्ध स्प सु हृ द रु
 न मो ष धां ॥ ८३ ॥ रि गी को ति र्धनी को स नू को द र ले पु क्त भै र ह

२९ व. चा. मा को हृदय मा शो कले दग्ध भे. उ. आ को मनुक्ष को ओ. अधा
 सज्जन को दर्शित पाया सनो बहं छु. आ नुरे व सने प्राप्ति दु
 भिक्षे शत्रु विग्रहे. ए ज दार ए स मा ने वा य स्ति छु त्ति स वा ध
 वः ॥ ८४ ॥ ए गी भया को वे ला मा के ही आ प त् प मा के वे ला मा
 शत्रु संग रु ग डा प मा के वे ला मा ए ज दार मा जा दा स्म शान
 मा जा दा मा आ उ मा वां ध व त से ला ड भ न्नु अधि प ति के का ए मः
 हो ॥ भा व भु द्वि म नु आ नां जा त मा सर्व क मे स ॥ भा वे न च वि ता २९
 कां ता भा वे न दु हि ता न ना ॥ ८५ ॥ मा नि स्को मा मु रे का मे ता

भावना जस्तो गमो तस्ते हुं छ भावना मा पा प पुं मु हुं छ स्त्री ला
 ई च व न आ लिंग न भिन्न भावना ले गरिं छ छोरी क न च व त का ख मा
 लित भिन्न भावना ले गरिं छ ॥ न टै वो भि द्ये त का ख पा या ण न च म
 म ये ॥ भा वे सु वि द्ये त दे व स्त स्मा ड् वा वो मह त र ॥ ८६ ॥ का ठ मा धुं गा
 मा मा टो का मूर्ति मा दे व तां छे न ज हा भा व ना ग मो व हि दे व ता हुं
 छ त स्मा त स वे भ न्दा व डो भ न्नु भा वे छ ॥ शि श्या णा दे व ता चा यी जा
 त या चा यी दे व ता ॥ दे व ता यो य तां भ न्ता वा ल णो ज न द व ता ॥ ८७ ॥
 शि श्य को दे व ता गुरु हा गुरु को दे व ता ज्ञान हा स्त्री को दे व ता स्वा मि

७-या
 २२ हो सवे को देवता वासरा हो ॥ विप्रं वस्य यथा हि माचार्य पश्य
 देवता ॥ पृथ्वी पश्य यथा माता मित्रं पश्य यथा मुते ॥ ८८ ॥ वासरा
 लाई आंगा जस्तो देखतु गुरु लाई देवता जस्तो देखतु आमा ला
 ई पृथ्वी जस्तो देखतु हो ए लाई मित्रं जस्तो देखतु ॥ गुरु रगि नदी जाती
 नां वरणा नां वासरा गुरु ॥ पति रे को गुरु रवी रां सवे रवा भा ग
 तो गुरु ॥ ८९ ॥ वासरा को गुरु अग्नि चार वरा को गुरु वासरा रामः
 रवी को गुरु पुरुष सवे को गुरु अतीथी हो ॥ उन्नमस्यापि वरास्य २२
 नीचोपी गृह मागतः ॥ पूजितो यो यथा सोयं सवे स्याम्मा गतो ग

१० ॥ १० ॥ उन्नमजातिको घर नीच जाति अभागत आया मा जथा
 जो ग्प पूजा गर्नु सवे ले अपूर्वि आया मा गुरु जस्तो देखतु ॥ देवता
 पूजयेत भक्त्या भक्त्या दानेन पूजयेत ॥ शुद्ध पूजा पचौरा विप्रः
 प्रणति वेदनात् ॥ ९१ ॥ देवता कत भक्ति भाव गरी पूजा गर्नु चाक
 र कत के हो दिकत सन्नोख गरा उनु उपकार गरी कत शुद्ध को स
 न्मान गर्नु बाला कत डं राड वत प्रणाम गरी सन्नोख गरा उ
 नु ॥ धर्म स्प मुलं ए जानः सतो मूलं च बाला ॥ बाला रा
 यत्र पूज्यं ते तत्र धर्म सनातनः ॥ ९२ ॥ धर्म को मूल ए ह नृत

कुचा २३ पको मूल वा लग्ना हुन तस्कारण जसुथा उमा वा लग्ना को
 पूजा हुन्छ तहां सर्वदा धर्म रहन्छ नो सह देन ॥ आचार सुकल ॥
 ते धर्म आचार सुकल ते धन ॥ आचार सुकल मा प्राप्ति आचार हु
 त्यलक्षण ॥ २३ ॥ आचार देखी धर्म हुन्छ आचार देखि धन पति हु
 छ आचार गमा सर्वकार्य को फल हुन्छ आचार गमा अलक्षण को
 नाश हुन्छ ॥ भोज्य भोजन शक्ति श्रुती सक्ति चरखीय ॥ विभवो
 दान शक्ति श्रुती नात्य सपत्न सः फल ॥ २४ ॥ वासा कु ए माखा तु स
 कनु सुंदरी स्त्री संग भोग गर्नु संपत्ती भे कन दान गर्नु सकनु स

रामः
 २३

तिकुरो मानु तपसाल हुंदेन ॥ वाले चैव चो धर्म मिनि संखलु जी
 विने ॥ फलाना मापि पकाना शाश्वत तपन भवेत् ॥ २५ ॥ वाले रे मा
 धर्म गर्नु जीवन् भत्या को अनित्य छ भरे भोली कैले मर्छ थाहा छैन
 फल पत्नी पाक्या पछि अवसर न्या छ ते सत्ते जीवन् भत्या को अनित्य
 भनि जान्नु ॥ सदं भस्य हतो धर्म को धेने व हतं तपः ॥ अदृढ स्य हतं ज्ञा
 नं प्रमादं न हतं श्रुतं ॥ २६ ॥ अती दं भि को धर्म व्यर्थ को धी को तप व्य
 र्थः दृढ चिन्तन हुत्या को भास व्यर्थः प्रमाद लेप हा को वेद व्यर्थ ॥
 अदी प्रे नो हतो हो मोहना भुक्ति र साक्षिणी ॥ उपजी व्याहता क

२४ मां स्वार्थ पाके ह तो किया ॥ ९० ॥ अग्नि पुज्वलित भे हो मग मा
 को मर्थ सा छि न राखी खाया को अ न मर्थ धन माल के हिली क
 न दिया को क न्या मर्थ आ के नि मि त्त मा प का या को पा क व्यर्थ ॥
 दारिद्र्यानि दुःखाति वं धनं व्यश तानि च ॥ अदा फल मे ता नित न २४
 स्मा दानं विशि ष्यते ॥ ९१ ॥ दारिद्र्य भाया को रो गी भया को के ही व्य
 स न भया को ये ति थो क अधि लो ज न सा दान पु रा प न ग मा का रामः
 लाई हुं छ त स्का रण ले दान पु रा प ग दे र ह नु ॥ पुल का ई व धा २४
 ने सु पु त्रि का ई व जं तु सु ॥ ता द शा स्ति म नु ये श ये च ध र्म वे हिः

कृताः ॥ ९२ ॥ धान काष व दा ज स्तो जं तु मा कि छि चि मि ला ज सा
 ध र्म न ग र्मा मा नि स त स्ते हुं छ त स्का रण ध र्म न हो ड नु ॥ त
 जे त दु र्ज न सं रा गा भ ज सा धु स मा ग म नु ॥ क र पु रा प म हो ए
 तं स्म रं ति त्पं म नि त्प तां ॥ ९०० ॥ दु र्ज न को सं स र्ग छे डि क न सा धु
 स ज न को सं ग ग रि ए त दि त स दा स र्व दा पुं न्य ग र यो सं सा
 र दे ष दा नि त्प ज स्तो अ नि त्प हुं छ भ ति चा न क म यी ले शि ष्य
 ह रु ला ई म न्दा भ या ॥ ॥ इ ति श्री चा न के शार सं ग्र ह प्र थ म स त

वृ. वा. २५ कंसमापं ॥ १ ॥ सारथार्थचक्षुषा विद्वान्तरेऽनीतिचक्षुषा ॥ वे
 दार्थचक्षुषा विप्राः इतरे चारुचक्षुषा ॥ १ ॥ परिणतं हं हले साख
 को आखा ले हे हं नृ राजालेनी तिको आखा ले हे हं नृ वेदका
 आखा ले बालरा हं हं हं हं नृ अरुमानी सचर्म की आखा ले
 हे हं हं नृ ॥ एजा धर्मिणि धर्मिष्ठा पापे पाप समे समा ॥ एजा नम
 नुवर्तन्ते यथा एजा तथा प्रजाः ॥ २ ॥ एजा धर्मिष्ठा भया प्रजापती एमः
 धर्मिष्ठा हं हं एजा पापि भया प्रजापति पापि हं हं पाप पुण्य २५

वरे वरगम्पी एजा भया प्रजापिनी उस्ते हं हं जस्तो एजा उ
 स्ते प्रजा ॥ उद्दे मसा हं संधे र्यं बलवुद्धिपराक्रमः ॥ घडे तेय
 स्पति सुति नस्मा देवा पिशां किं ते ॥ ३ ॥ उद्दे मः साहस धैर्यं व
 लवुद्धिपराक्रमः येति थो कजस मनक्ष संगे हं नृ सोहि मनक्ष
 देधी देवपति डरा उद्दे ॥ सामदानेन भेदेन क्रमेण च वलेन च ॥
 सर्ववरक सदाशत्रुघातनियो नराधिपः ॥ ४ ॥ सामलको हिलीक
 नफोरफागि रिके ही विस्तारले पती के हि वल गरिक न पति स
 वे वस्तुले शत्रुको नाशे गुण पद्धि ॥ पात्रे सागि गुण एगि भोगि परि

१. य

२६ जनैः सहः॥ सार्वे बोधारो यो धानु पतेः पंचलक्षणां॥ ५॥ या
त्रको विचारणी दानगर्भा गुणमाप्रीतिगर्भा आप्नापरिचार
समदेखन्त्यापण ईका अभिप्रायवृत्त्या संग्रामसो मुने भये
द्वगर्भा येति पाचथोक गुणभया कालाई प्रभुभन्नु॥ उत्तमप्रणि
वात्तेन शूरे भेदेन योजयेत्॥ लब्धः मर्थ प्रदानेन समतुल्यपणक
मेः॥ ६॥ वडालाई प्रणामगारि हातलिन सत्रुलाई भेदगारि हात
लिन लोमिलाई धनदीकन हातलिन सर्वेलाई पणकमगारि
हातलिन॥ नात्मछिद्र परे दद्या विधाछिद्र पर स्पच॥ गृहेत्

कर्म इमां गानि परभावं च लक्षयेत्॥ ७॥ आप्ना दोश अकीला
इति दितपण ईका छिद्र गोप्यगारि एषु आप्ता अंगक छुवाले
लुकाया जस्तार क्षामगारि एषु पण ईका भाववृत्ति एषु॥ मनसा
धितितं कार्यं वचनान प्रकाशयेत्॥ मंत्रलक्षण गूढात्मा कार्यं
सिद्धिश्च जायते॥ ८॥ मनले चित्ताया को कामले प्रकासनगु
मंत्र मेथुन जस्तो गुप्तगरी एषा कार्य सिद्धिं दू॥ उपकारण
हितेन शत्रुणां शत्रु मुद्रयेत्॥ पादलग्नं कर स्थेनू कर ठके
नेव कर ठके॥ ९॥ उपकारगारि शत्रुलाई लीन अका सत्रुको का

कु-या

२

मगरी सनुलाई देखा उनु पाउ मा विज्या को काढो काढे लेहि
कि आफा ल्याई आफा लनु पछि ॥ वेदे हसि त्रस्व धेन यावत का
ले विपथ्यय ॥ तेथे वमा गते काले मिघा घट मिवाश्मनि ॥ १० ॥
आफा विपती मा नुलाइ पति का धमा एय नु जव काल प्राप्त
भया पछि रुंगा मा पाति भया को गा गरि फेरा मा फेर नु ॥ हे रामः
जिहू कटु कंठे हो मधुर किं न भाष से ॥ मधुर वद के ल्या रा
लो को हि मधुर प्रिया ॥ ११ ॥ हि जिह्वा ति तो पि से कान वी ल्ये छ
न मिठो कान वी ल्ये न न मिठो के एवो ल्या सेव का अनन्द छ

जिह्वा गेव सते लक्ष्मी जिह्वा गे मित्र बांधवा ॥ जिह्वा गे वंधनं चापि जिह्वा गे
मरणं कुरु ॥ १२ ॥ जिह्वा का तुप्पा मालक्षि वस्तु छ न मित्र पति भाई पति
बंधु वर्ग सबे जिह्वा का तुप्पा मा वस दछ न वन्धन मरण पती जिह्वा का तु
प्पा मा छ स देह छे न निश्चय छ ॥ पिय वा क्य प्रदाने न सर्वे नु स्पंति जंतु वः
तस्मात्त देव वक्तुं वचनं किं दारिद्रता ॥ १३ ॥ मिठो वचन बो ल्या पछि
सबे प्रसन्न हुं छ तस्कारण ले पिया ऐला ग्या वचन बो ल्य वचन मा
कान दारिद्र्य छ ॥ अग्नि दा गर दश्चैव सरस्व पाणि दूता पुहा ॥ क्षे
त्र दा ए पहा री च खंडे ते आत तोयिनः ॥ १४ ॥ घर मा आगो लो उमा

गु. बा

२५ विखसुवाठमाहति यारलीकाटन आउमाधनहत्यां आप्रा
स्वहिनहत्यायेति हथोकगन्यालाइचंदालपापिभंनुमाया.
दोषहेतु॥ आतताइनमायान्तमपि वेदांतपारगः॥ जिघांसांत
जिघांसीयानतेन व्रह्महाभवेत्॥ १५॥ यस्तापापिचंदालब्राह्म
णभयापतिमायापापलागिदेनचतुरवेन्दान्तजात्याबालगालो रातः
इपनिस्तपापापिभयामायाहसाहेन॥ एकपालयतेनिसं स २५
त्यधर्मपण्यणाः॥ निर्जित्यपरसेन्यानि प्रजाधर्मं रापालयेत्
॥ १६॥ सात्यधर्ममातत्परभेकने एज्यकोपालनागर्नु शत्रुकीसे

५ सत्ताइजितिकमप्रजाताइधर्मलेपालनागर्नु॥ पुष्यं पु
ष्यंविचिनुयान्मूलक्षेदतूनकारयेत्॥ मालाकारइवांगानिय
थायानातिसारता॥ १७॥ फलफुलाटपिकनजरेनउष्यलि
माजुगुतिगारिजस्तोमालिनिलेवगेवामाविचारगछेनूत
स्तेराजालेपतिप्रजाडाकि केनदंडगर्नु॥ अरिर्मित्रसुदासीनाम
अस्थस्थविरेगुरु॥ योनवुध्यानमंदात्मासचसर्वत्रनरपति॥ १८॥
योसत्रयोमित्रयोउदासियोमध्वमयोबुढोयोगुरुभनिनुवु
द्माघटियाबुद्धिभयाकोनासीछ॥ अनर्थमयकत्रीचैअनर्थ

उ-चा-

२९ कलहप्रियः॥ आतुरे सर्वभक्षी च नरसिधं विनश्यति॥ १९॥ क
नाई थोरै खर्च धोरै गन्या नाह क मारु गडा गन्या ऐगी भयामा
सेवे कुं हारवा न्यायेस्ता माति सचां डे ना सिंछ॥ कः काल काल
मित्राणि को देशः को व्ययागमः॥ कश्चा हं का च मे शक्तिरिति चिं
ता मुहुर्मुहुः॥ २०॥ कालभन्या को क्या हो देश को न हो खर्च दुन्या हो
लाभ क्या छे म को हं सामर्थ क्या हो भनि वारं वार चेतना गर्नु रामः
पछे॥ सिंहा दे कं व का दे कं शिखे च त्वारि कुकु टान्॥ वायसा २९

त्यं च शिखे च यदभुनश्च शिखी गदभात॥ २१॥ सिंह देखी एक
गुण व कुला देखी ये क गुण कुयुर देखी चार गुण को वां दे
षि पांच गुण कुर देखि छ गुण गदा हा देखी तिन गुण येति
गुण सिकत॥ प्रभूत काल मत्पत्न्या यो नरः कर्तुं मिच्छति॥ स
वारं भेषु तत्कार्यं सिंहा दे कं विधीयते॥ २२॥ ठुलोकाम भया
पनि साना काम भयापनि संवे कार्य मात त्पर भे क न आरंभ
गन्या को काम सिद्ध गर्नु येति सिंह को गुण लिन॥ इडियाणी म
संयस्य व क वं स उ तो नरः॥ कार्य कालो प्रपन्नानि सर्व कार्य

वृ.दा.

३०

शि साधयेत् ॥२३॥ सर्वे इन्द्रियहृल्लाई कन वकुलो मे गरि
काम कावेला मा कार्यगर्न कामगरी सा क्वापछि से क गुण
वकुला कोलितु ॥ प्रागुस्थान च युद्धं च संविभागे च बंधुषु ॥ रवी
यमा क्रम्य भुंजीत सिद्धे च त्वार क कुर्यात् ॥२४॥ विद्वान्ने उठनु श
त्रु संग लडनु वन्धु वर्ग हरु संग वाडि या नु स्वाधिन लाई वले संग एमः
स भोग गगर्न येति चार थोक गुण कुर्यात् कालितु ॥ गूढ मेधुन ३०
धूर्त त्वं काले चालय संग्रहः ॥ अपमादम विश्वासं पंच सिद्धे च

वायसात् ॥२५॥ मेधुनगुप्ता गरी गर्त धूर्त हुनु वेला माघ आठ
नुक से को विश्वास न मानु येति पाच थोक को वा कोलितु ॥ बहू
शिवात्म संतुष्ट मुनिंदः शिष्ट चेतन ॥ स्वामी भक्त श्रृंखल
डेने श्वान योग गुणाः ॥२६॥ पायामाधेरे रवानु न पाया माथो
रेले संतुष्ट हुनु चाडे तिंदा हुन्या चाडे जागी हुन्या स्वामि भक्त हु
नु येति द्वा थोक गुण कुर्यात् को सिक नु ॥ अविश्रान्त वहे झार सी
तो छे चन विंदति ॥ संतुष्ट च भवेन्नित्यं त्रिणी शिष्टे तगद्भातः
॥३॥ न विसाई भारि को कनु चि सो तातो पुनि न मानु सर्वदा संतो

वृ. ५८

३९

बहुनु एति गुणागदाहा कोलिननु ॥ विंशति ते गुणाः प्रोक्ता यस्तु
कुर्व्यादि चक्षणाः ॥ सजे व्यतिरिक्त सर्वान्न न जेयश्च भविष्यति
॥ २८ ॥ इजो विशगुणभन्मा का जे चतुरलेलिंछ सो मनुष्यलेस
वैशचकन जिति सवेले मात्मागरी कन वस माछन ॥ यूयं शतव
यं पंचविंशं च परस्पर ॥ परे एकं स माणा तु वयं पंचोत्तरं शतं
॥ २९ ॥ तिमिह रुशय जना छो हा मिह रुपा च जना छो परस्पर तिमा
हाम्रा वैर छत पति अकी शचु आइला ज्हाति मिहामि पाच अधी रानः
कशय छो भनियुधी चिर ए जाले दुर्ग्य धन छे उभन्मा ॥ हित्वा ३९

भित्वा च मर्माणि कृत्वा वैरमशं तं ॥ ज्ञातयः सततो यातियः
परः परयेव च ॥ ३० ॥ आफु छुट्टिया को मर्म की कुरले काटि पर
स्पर वैरी भावगरी याता पनी दाजु भाई मित्पा छन जो सत्रु हेउ
सत्रु हं छ आ फु हं देन ॥ अमर खायो मनुष्यानां मयुः सतत
चेत संग ॥ परस्पर पकारिण पुंसां भवति विग्रहं ॥ ३१ ॥ मुख नहुत्या
मानि सले निरर्थ चिन्तना सगरि परस्पर ले मात्र साधु जन को
विग्रह होला ॥ एको दण्ड पृथग्गीवाये चरति महार्णवे ॥ असा
धेता विनस्पति भई रुं डाई वपक्षिणः ॥ ३२ ॥ नेट्ये के मुख दुई

कु.वा.

३२

भयाका भईरुंडा भयाका हस्तापक्षि समुद्रमा साधना गरीहि
डछ आभु सत्रुन जानि भईरुंडा को नाश भये छ तस्ति आफु लेपति स
त्रुमि त्रुचिनु ॥ असने सति कुर्वित येन केनापि संहति ॥ सक्षवांनर
गोपुक्षः पुण्डा सरथिर्यथा ॥ ३३ ॥ आपदा माक से छे उभयापति
भजना गरी ताडना गर्नु श्री एमचंडले पशु गण को पछर समाति
मित्र गरी आफु आपदा ताया तस्ति तानु पछर ॥ दुष्ट रं सागरी राम
गो समग्र वानर वल ॥ अमृत पूर्व एमरा स्वतु वंध असागरी ॥ ३४ ॥ ३२
धेरै भैव टुली आया पछि साना भयापनी हलुका नगर्नु कर्जे भया
श्रीमन्त एमचंडले वानर गणले श्वेत वंधना गपार्हे हुं छ ॥ चिं

ताज्वरे मनुष्यानां अश्वानां मेथुनं ज्वरं ॥ असौ भाग्यज्वरं रक्षी
गां वस्त्रा मां मातपो ज्वरः ॥ ३५ ॥ मनुष्यको ज्वर चिंता हो घोडाको
ज्वर मेथुन हो रक्षी को ज्वर असौ भाग्य हुन वस्त्रको ज्वर धाम
हो ॥ अधा जरा मनुष्यानां मनुष्या वाजिनां जरा ॥ अमेथुनं
ज्वर रक्षी नां मश्वानां मेथुनं ज्वरं ॥ ३६ ॥ मानि सले एको हरे हि जो
भया वृद्ध हं छ नहि आया को घोडा वृद्ध हं छ मेथुन नगया का रक्षी वृद्ध हं
छ घोडाको मेथुन नगया वृद्ध हं छ ॥ कष्टा वृत्ति परधीता कष्ट वासो निरासयः ॥
भूतपूर्वाथ संयुक्तं सर्वकं वृद्धि रितः ॥ ३७ ॥ अकीको अधिन माजि उनु केसे का
आश्रय गरी वास गर्नु पनि कठिनु अधी धनि पछि कंगाल भयाको सर्वे भया

बु.चा. कठिन॥ अर्थितो याधितो मूर्खः प्रवाशी परसेवकः॥ जीवितो पी मृता पंचपंचेने
 ३३ दुःखभागिनः॥ ३८॥ अर्थरोगी मूर्खः सदैव विदेशि च कर्इ पाचजि उदाजि उदेम
 याजस्तो हो अभागि भन्नु॥ यो यत्र नित्यमायाति भुंक्ते चापि दिशे दीने॥ सतवृत्त
 धुता यातियदि शक समोनरः॥ ३९॥ अर्का को धरमानित्यजान्ता सदा सर्वदा अर्का का
 धामाया न्यासति गारन्या मानिस ईडु नुत्पभयापनी हलुका हुंछ॥ परान् पुरवर्ष
 च परपान परस्त्रीयः॥ परस्पचगृहे वा शंशक स्यापि श्रायं हरेत्॥ ४०॥ अर्का को भ रामः
 नवस्त्रपानगन्या परस्त्री को गमने गन्या अर्का को धर वृत्त्या ईडु नुत्पभयापनि ३३
 लक्ष्मी रहं देन॥ असो न्यानिर्धनो विद्वान् असो न्यापुत्रवानरः॥ असो न्याविधवा
 नारि पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता॥ ४१॥ धननभयापनी परिडन छते पनी शोक छे न पु

नभयाको मनुष्यको शोक छे न छे शनातिभयाका विधवाको शोक छे न॥ पि
 भवे सति पूज्यते न सरी रागि देहिना॥ बां डालोपिनरः श्रेयो यस्यास्ति वि
 पुलं धनं॥ ४२॥ धनभयाको मानी स सर्वे ले मानिंछ सरी रको मानको
 हि गदे जा डाल भयापनि जस्को धन छ तसको मान गछे॥ धनमाहुः
 पर धर्मः धनेः सर्व प्रतिष्ठित॥ जीवति धनि नो लोके मृता यच धनान
 राः॥ ४३॥ उत्तम धर्म भन्याको धन हो धन ले सेवको प्रतिष्ठा हुंछ जो धनि छ
 जिउनु उने कन भन्नु यश्लोक माजो निर्धनि छ सो जि उदा छ तपनि मया
 को वेश्वर छ॥ अति संपद मापने भेत व्यपतना इय॥ असुख शिख
 एरुठ स संवज्ज रा पातितः॥ ४४॥ बहुन सम्पत्ति भयादुःख पाउ छ

व. वा.

३४ भयपनिहं ह्यतिउच्चापर्वतमयावज्रपातलेयसह॥कोभ
क्षोभक्षोकोनित्येकसुःखानिचरागिगां॥यस्यभाष्योत्वसतुष्टा
कचतुष्टसुखगुहं॥४५॥सर्वभक्षकोअभक्षहेतुसदागिगीको
सुखहेतुजस्कीष्टीअसंतोखिहृतस्काधरमाकेलेपानिसुख
हृदेन॥सुभिक्षेकयकेनित्यं सुखनित्यंमरागिगां॥भाष्योभ
तीवसायस्यतुष्टनित्यासर्वगुहं॥४६॥येतिगुर्गामनुष्टकव
सदासुभिक्षुहं ह्यजस्काष्टीआक्रावस्यहृतस्काधरमाति
मउत्सवहं ह्य॥सर्वपरवत्सुःखंसर्वमात्मवसंश्रुवं॥५

रामः
३४

तद्विद्यासमासेनलक्षणां सुखदुःखयोः॥४७॥परार्द्धकावस्य
पुनर्सर्वेदुःखहोआप्रवस्यसर्वेवशपाकाभयासर्वेजुःहोसु
खदुःखकोलक्षणाहो॥सुखस्यानन्तरदुःखदुःखस्या
नन्तरसुखं॥सुखदुःखमनुष्यानांचक्रवर्त्यवर्तते॥४८॥सु
खकोअंतरमादुःखपनिआउहदुःखकोअंतरमासुख
आउहदुःखकोरालेसुखदुःखरथकाचक्रधुम्योहृद्यम
दह॥वहमिःमुखिसंघातेरन्मोन्यपशुवृत्तीभिः॥छादयतिगु
णानसर्वीनेधोरिवदिवाकरं॥४९॥वहतेमुखकोसमुदायम

७-चा.

३५ यामा पशुं वैद्विगया काले भला मनुष्य को गण मे घले श्री सूर्य
लाई धा कपड़े ठाक छ॥ अस तां सह संगे न को नया तप ध मां गति॥ प
यो पि शो डि रिण ह स्ते म ध मि स मि धी य ते॥ ५०॥ अ सा धु को संग भया
प छि सा धु पनि घटिया बोला उ छ शु छानि ले दु द त्या या पनि म दे एमः
हो भनि म नू छ न॥ अस तं प र्क दो ये रा अध मा या ति सा ध वः॥ मा ३५
गी ति मि र दो ये रा स मो पि वि ष मा य ते॥ ५१॥ अ सा धु संग का म ग
या प छि सा धु पनि अ सा धु हुं छ अधा रे भया प छि स म भया को
जगा पनि अ ग ली हुं छ॥ उ त्त मे सह संगे न को नयां ति स मु न्ति॥ मू

द्वार तृणा नि धा र्प ते ग्र थि तेः क श मे सह॥ ५२॥ उ त्त म को संग ग
मा घटिया पनि उ त्त म हुं छ फल उ त्या को धा स पनि शि र मा ला उ
छ॥ किं क रि य ति संप र्कः स्व भा वो दुर ति क्र मः॥ प स्या मु फल म धा
शुः क या यो मा स्त तां ग तः॥ ५३॥ भ ला सि त संग ग या त पनि स्व भा व
हुं दे न आ प का फल मि त्र को को यो अ मि लो गु लियो हुं दे न॥ श र्क
ए श त भारि रा म ध्य नि वृ प ति स्थि तः॥ म धु क्षी र स मा वृ शृ नि वः किं म
धु र य ते॥ ५४॥ म ख र स य भारि हा लि क न नि म का फल ए प्या पनि
म ह दू द स दा स व दौ छ किं दे र ख नि म गु लियो हुं दे न॥ पु स्त के

कु.चा

३६ सुवयाविद्यापरहस्तेषु यद्वनं॥ कर्षकाले च संप्राप्तेन सा वि
द्या ननु द्वनं॥ ५५॥ पुस्तकमालेखा कोविद्यापण्डिका हातमा
दिया को धनकामपरिआयाका वेला हूँ देन॥ दूरस्थानी च मित्रा
शानि ह्ने हाश्चैव बांधवाः॥ प्रयोजनं किं कर्तव्यं मर्थि ते निष्फ
लानि च॥ ५६॥ ताढाभया को मित्रप्रीति न भया का भाई कपापु रामः
यो जनं ह्ने काममाला ग्देन॥ अट्यां दुसपुष्या शि दूरस्था चैव ३६
बांधवाः॥ कांता चाले खभूता च यः काले नीपतिष्ठति॥ ५७॥ वन
मा को फुलता ठारहा को वधु वर्ग मित्रा मालेखा कि रवी रति
मा को फुलता ठारहा

काममा आउ देन॥ प्रज्ञा वचन हीन अकर्म हीन श्रयो नरः॥ निरर्थी श्वेतना
यस्य भस्मा हुत यो र्यथा॥ ५८॥ बुद्धिले हीन मया को कर्म ले हीन मया को
मनुष्य जिउनु यर्थ हो खरानि मा आहुति गप्पा जस्तो हो॥ छाग युद्धं मयि आ
हुं प्रमाने मेघ उद्धरं॥ दंपतीः कलहश्चैव क्षणमात्रं नतिष्ठति॥ ५९॥ बोका
को युद्धः मयि को आहुः प्रातः काले माग य्या को मेघ रवी पुरुष को कल
ह क्षणमात्रं पतिरहूँ देन॥ निष्फला कृपणा शेवानिष्फलारतिचातु
रे॥ दोषतं युक्तं शीलश्रुतिविप्रमपनिष्फला॥ ६०॥ कृपणामानि सका
से वा डाले ह्ने तत्त गप्पा को ऐगी मनुष्य ले रवी सभोग गप्पा को दोषा
वा लाले वेदे पद्मा को रतिथो कानिष्फले हो॥ अहिरण्यमवासी कण्ठ

कु. का.

३ हगोरसवर्जितं॥ भृत्तिकूलकलत्रं च न रेके स्यात्पुण्ये विधिः॥ ६१॥ सुवर्ण
नभयाकोदासदासिनभयाको गोरशतभयाको विवल्याटो गन्धो
नियस्ताघरत्नाई नरकभुनु॥ वारयेत्कुलजा प्राज्ञो विरूपा मपिकं म
कां॥ सुहृदिणी ननी च स्य वैवाह्य सट्ट संकुले॥ ६२॥ वडा ले वडा की कुल
का के न्या नग म्नी भयापति विवाहा गुर्नुनी चा की के न्या ए म्नी छत पति
विवाहानुगुर्नु॥ विद्यादप्य मृतं ग्राह्यं ममेध्यादपि का चनं॥ निचादप्य
तमा विद्या स्त्री रत्नं दुष्कलादपि॥ ६३॥ विरववाटपति अमृतं शिक एमः
नु अपवित्र भया सुन पानिलिनुनी चामानि स संग पति उ त्त मा विद्या ३
भया लितं स्त्री रत्न भया पति घटी या कुल भया तानु लितु॥ क स्य

दोयं कृते नास्ति याधिना को न पीद्यते॥ को न न्न य स नं प्राप्नो क स्य था
अतिरंतनं॥ ६४॥ कस्का कुल मा दोयं छेन कशला इ रे ग भय का
छेन विषरी तक स्का भयेन लक्ष्मि सदा कस्का हुं छ॥ दोयो प्यस्ति गु
णा प्यस्ति निगुणा यपि जंतुषु॥ शकुमार स्य पक्ष्म स्य ना लो भवति
कर्कशः॥ ६५॥ दोय गुणा भया को प्राणिका छ वहु को मल भया को
कमल को फल पति दाठ मा का ठाले यश्रो हुं छ॥ अमृत शिशिर
वहि अमृत क्षीर भोजनं॥ भाज्य गुणा वती श्रेष्ठ मृतं वालं भाषि
तं॥ ६६॥ शिशिर काल मा अग्नि मृत क्षीर भोजन पति अमृत.

७. मा

३० गुणा तीखी पनि अमृत वा लखका बोलि पनि अमृत न तुल्य हुं
छ। दुर्लभ भा प्राकृति वीरिण दुर्लभ भा श्व क्षमी प्रभुः। दुर्लभ भा वसु
हृत्तारि दुर्लभ वचन प्रीयं॥ ६७॥ जोग्य कुरा चान्नी क्षमा वृत्त रंजा
ही तकी स्वादिन अमृत न जस्तो वचन बोले न्यायेति दुर्लभ हुं छ।
नदी नो जाहूवी श्रेष्ठ नारी गंगा च प्रतिवृत्ता॥ मनुष्या गंगा नृप प्राहुः
देशानां यत्र निवृत्ति॥ ६८॥ सर्वे नदी मन्दा गंगा जी श्रेष्ठ स्त्री मा प्र रतः
तिवृत्ता श्रेष्ठ मानि समा रंजा श्रेष्ठ देश मा मिल्दो श्रेष्ठ मनु॥ ३७
पुत्र पौत्र समा किणी दासी दास समा कुल॥ भाष्यी विरहि

नं पुंसां यथारं मे तथा गृहे॥ ६९॥ छोरा नाति सर्वे प्रकारले दास
दासिले संयुक्त भया को घर छ त पनि स्त्री न भया को घर अरण्य
वन जस्तो हुं छ॥ सर्वे सामे वरत्नानां स्त्री रत्नं हि मनुज मं॥ तस्मात्
दर्थ निरतास्तया यत्का धनेन किं॥ ७०॥ सर्वे रत्न मन्दा स्त्री रत्न उत्तम ध
तसर्थ स्त्री न भया धन ले का प्रयोजन छ॥ कुक्षी हंति कुतुम्बादि कुप
वहं न ते कुल॥ कुमन्त्री हं न ते राजा रं चोरे शाहं न ते॥ ७१॥ घटिया
स्त्री भया कुपुव को नाश हुं छ कुपुत्र ले कुल को नाश हुं छ कुमन्त्री ले
राजा को नाश हुं छ चोर ले देश को नाश हुं छ॥ स्त्री नो दोश सह आ

७. वा.

३६ रिमगुणाखी रिमहीयते ॥ गृहवारसूतो सतिमरगेमतिना
सह ॥ २॥ रिमकोदोशहजारगुणानिनछपत्रजनमाउगृहको
व्यवहारगनुविचारगनेखासिसंगसतिजानु ॥ कवयः कित्रपस्य
नि कित्रभक्षानिवायसाः ॥ प्रमदाः किनकुर्वन्ति किनज्जल्पन्ति मध्वा
पा ॥ ३॥ कविहृल्लेकादेखदेनकागलेकाथोकखादेनखिले
कागनुसकटितसुगंधानखान्यालेकापोगटित ॥ पत्रः प्रयो रामः
जनाभोय्योपुत्रापिंडुप्रयोजनाः ॥ हितप्रयोजनमित्रसर्वमत्प ३६
प्रयोजना ॥ ४॥ पत्रकाखातिरमाखिचाहिंदूपिंडकाखाति

मीपुत्रचाहिंदूपिंडकाखातिरमाखिचाहिंदूपिंडकाखाति
नानिभिन्नसर्वेचाहिंदूपिंडकाखातिरमाखिचाहिंदूपिंडकाखाति
नीरुवरणादेशाश्चरित्रावरणाश्चरित्रयः ॥ ५॥ समुद्रलेपृथिवे
ठितछवर्षालेधरवेष्टितछएजालेदेशेविठितछचरित्रलेखि
वेष्टितछ ॥ नगृहाणीनवांसामिप्राकारश्चनरक्षका ॥ नबंधनेव
बंधोवास्वशीलाहिकुलप्रियः ॥ ६॥ घरकोधनकोपरखातेप
निरक्षाहुदेननुदाज्जुभाईलेपतिरक्षागर्नसकदेनवाधिकन
पतिरक्षाहुदेनखिकावठियासीललेमात्रकुलकोरक्षाहुछ ॥

कथा

४० नदी पातयते कुलं नारी पातयते कुलं ॥ नारी गां च नदी नां च स्व
छन्नं ललीता गति ॥ ७७ ॥ नदी लेति रवसा उच्छ्रिते कुलख
सा उच्छ्रित सथ नदी कोर नारी को स्वच्छंद ग ए उच्छ ॥ लता पार्श्वस्थि
ते वृक्षं भूते पार्श्वस्थि ते नृपः ॥ पार्श्वस्थं पुरुषं यो विद्वेष्ट यन्निन
संग्रयः ॥ ७८ ॥ लहराले आफ्रान जिक्का वृक्ष समा उच्छ्र ए जालेन
जिक का सेवक पसा उच्छ्रितेन जिका पुरुष लाई तुल्या उच्छ
समो संदेह छेन ॥ नेव पश्यति जानाथः कामान्धो नेव पश्यति ॥ रामः
न पश्यति मयो नमः अर्थि दोष न पश्यति ॥ ७९ ॥ जने का अंधा ४०

ले काम को अंधाले अहंकाश ले धनिले ऐतिथो कले देखे देन
अंधा भनु ॥ जिए मत्रं प्रशंसन्ति भार्या च गत यो वना ॥ एण प्रप्ता
गतं भूरं सशंप च गृह मा गतं ॥ ८० ॥ आई पया की अंन वेरा गया की
खी संग्राम वाट फरि कन आया को भूर आई पुण्या को अन्न ए
ति सदा रहं छ ॥ लक्ष्मी लक्षणा हीने अकुले हीने सरा भति ॥ अपात्र
मते नारी गिरो वर्यति वायवः ॥ ८१ ॥ लक्षणा हीन भया को मनुष्य छेउ
को लक्ष्मी हीन कुल मा विधा अपात्र माला जेने ॥ यस्य भार्या विरूपा
चक स्मली कलह प्रयः ॥ उत्तरे नारादा च सा जे न ज ए बुधे ॥ ८२ ॥
जस्की खी न एति कलह गम्य प्रतिवादि रुग ए या भयाति स्ता काषे

क.चा.

४९ रुखलाईवढोभंन बुढोलाईवढोभंन देननु ॥ यसभाय्या मुरुपाच
भर्त्ता रमनुगाभित्ति ॥ नित्यं मधुरवायिच सोश्रीयानश्रीयाश्रीया
॥ ८३ ॥ जस्किस्त्रीरामीछभन्याको कामगर्भामिठोवचनबोलन्यातेस्का
लक्ष्मीतेहीहो लक्ष्मीलाईलक्ष्मी भन्देन ॥ यसभाय्या गृहेनित्यश्रुति
वपरिगर्जेति ॥ तस्यसीदंतिगात्राणिपद्मिनीचहिभागमे ॥ ८४ ॥ ज
स्किस्त्रीकुकुर्निलेजस्तागर्जिछत तस्कापुरुषकाशरीलशिशिरका
लकाकमलमुक्ताहेमुकछत ॥ यसभाय्या गृहेचैवमात्रीवहितका रत्नः
शिरा ॥ वंदेतेतस्यगात्राणिशुक्लपक्षयथासशी ॥ ८५ ॥ जस्कास्त्रीघ ४९
रमाआमाको हितगयाहे हितगछतस्कापुरुषकोदेहशुक्लपक्ष

काचउमाहेवछ ॥ किंजातेः बहुभिः पुत्रैः शोकशंतापकारकैः ॥ वर
मेककुलालवीयत्रविश्रास्यतेकुल ॥ ८६ ॥ लोकसतापदिन्याद्धो
गधेरेभयालेक्यागर्नुकुलसामसाधुविद्यावतस्केमात्रभया
पनीतिकोछ ॥ एकभाय्यात्रियोः पुत्राः देहलोदशधेनवः ॥ कन्याका
लावसानेचनतेयास्पतिविक्रिया ॥ ८७ ॥ एकस्त्रीतिनछेगदुईहलद
शगाईजस्काछनु तसमनुषकाकेहेपनिगाहोसहिपदेन ॥ सधृ
यावहवः पुत्राः यषकोपियावजेत ॥ यजेदाअश्वमेधेननीलयावृ
षमुत्तजेत ॥ ८८ ॥ पुरुषलेछेगधेरेउत्रपतिगएउछसबैलेग
यामापिंडनेदियापतिमकजनीताअवेस्यजालागेयामाजाईपि

गर

कुचा

४२ पिंडगम्योभन्मा अश्वमेधको पुन्यहुन्मानी लव्योत्सर्गतागर्ती.
एकेनशुष्कवृक्षेण दृश्यमानेन बह्विना ॥ दृश्यते तद्वनं सर्वे कुपुत्रे
ण कुलं यथा ॥ ८९ ॥ एके सुक्याको वृक्षमा आगोला ग्यापछि सर्वे व
नदृष्टिं छ कुपुत्रले कुलकनं तस्ते पोल्छ ॥ एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पि
तेण सुगंधिना ॥ वास्यते तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ ९० ॥ यैके
शुवृक्षेको फलका वासनाले सर्वे वनसुवा सगर्हं तस्ते सुपुत्रेण एव
यैकेले कुलं यथा सिद्ध ॥ यस्य पुत्रा वशांति त्याभार्थ्या स्पृह्यन्द्गामा ४२
नि ॥ विभवेष्वापि संतुष्टाः स्वर्गा तस्य मही यते ॥ ९१ ॥ जस्का पूर्व आ

१
प्रावस्य माछ चक्रस्त्रीमन्माको अभिप्राय जानित हल गर्ह धनभ
यापनि नभयापनि संतोष गर्ह तस्का अर्गभन्तु यहि हो ॥ ते पुत्रा
येपि तुर्वस्याः सपिता यस्य पोशकाः ॥ तस्मिं वयत्र विश्वासः साभा
र्या यत्र निवृत्ति ॥ ९२ ॥ जस्का छागवावाका वस्य माछ ते हि छोरा भ
नुं जश्ने पोषण गम्यो सोही वावु हो विश्वास जस्छे उरहं छ मित्र तस्ते
लाई मित्र भन्नु जस्छे उचित वेस्छे उमेलाई सिद्ध भन्नु ॥ यस्मिन् जीव
ति जीवन्ती विप्रा मित्रानि बाधवाः ॥ सुफलं जीवितं तस्य आत्मारथं कोन
जीवति ॥ ९३ ॥ जश्ने जिउदा मा ब्राह्मण मित्रं दाज्यू भाई सर्वे जिउदे छ
तउसे लेजियो आक्रा जिउमात्र पोलेना मा जिउदे छैन ॥ सजी

वृ-वा-

४३ वती गुणायस्य यस्य धर्मसजीवतिः॥ गुणधर्मविहीनस्य नित्य
फलं तस्य जीवितं॥ १४॥ जस्का गुणधर्मो ह्यजिउनु उमेक न भ
नु गुणधर्मलेहीन भेज ननु निष्फल हो॥ वाचा सरश्च ती य
स्य भार्ज्यरूपवती सति॥ लक्ष्मीत्यां गवति यस्य सुफलं तस्य
जीवितं॥ १५॥ जसमनुक्षले धर्मार्थकाम मोक्ष माहे के थो के पति
हेन तत्सो मनुक्षको वायुका गला मादुद गुंडा या जस्तो व्यर्थ जि
उनु ही॥ सत्यधर्मविहीनस्य दिनं यांति च विक्त्रिया॥ सलोहकार भरेष्वे एमः
वत्सवं चैव प्रजीर्यते॥ १६॥ जस्का मुख मा सरश्च जीह्व प्रति वृता र्त्री छ दान ४३
बहुत मा पक्ष्या को पुषी च ज कहो

गर्नु सामर्थ्यं ह्यलक्ष्मी भेक न जिया को सुफलं तस्य लाई भनु॥ धर्मार्थ
काम मोक्षाणां यस्य कोपिन विद्यते॥ अजा गल स्तनस्य वानरथेति
स्य जीवितं॥ १७॥ सत्यधर्महीन भयाका मनुक्षको दिनं व्यर्थ जिह्व ज
स्तो भ्या य मा व आउ न्या लोहकार को खलाति जस्तो हो॥ शत्रोरपि
गुणा वाचा दो या वाचा गुणैरपि॥ युक्तं युक्तं वचो ग्राह्यं न वान्मंगु रूगो
रवान्॥ १८॥ सत्रुपति गुण भन्नु गुण कोपनि दो स भन्नु गुण ला
ई पति भारित्व न गर्नु सत्य वादी हनु॥ अर्क ते मनु कर्तव्यं प्राणि
कं ठ गतेरपि॥ वर्तव्यं मेव कर्तव्यं प्राणि कं ठ गतेरपि॥ १९॥

वृत्त

४४ प्राण कण्ठ वाट आयापनिनर्गर्भी काम नुगर्नुगर्भी कामला
ई प्राणजात्मा भयापनिगर्नु दुर्जनैः सह संगेन मुज नोपिवि
नस्पति ॥ प्रसन्नजलमित्याहुः कर्दमैः कुलुषीयते ॥ १०० ॥ दुर्ज
नको संगभया सजनपनिनोसिंछजस्तोनिर्मलजलमाहि
लो लो गेरधमिलो हुंछ तस्ते संगदोषहो ॥ इति श्री चानके सा
रसंग्रहे द्वितीय सतकं समाप्तः ॥ काले चरिपुणा सधीः का एम
लेचमित्र संग्रहः ॥ काय्य कारण माश्रित्य कालक्षेपति परिदुःख
तः ॥ १ ॥ कालमाश्रु संगपनिमिलनु कालमाश्रित संगप

निविग्रहगर्नुकाज कालवृत्तिपरिदुःखलोदनकादृष्टनु ॥ कालः पंचति
भूतानि कालः सहरते प्रजाः ॥ कालः मुपयुजागतिं कालो हि दुर्तिक्रमः
॥ २ ॥ कालले श्रीष्टिगण्डुछ कालले संहारगच्छ कालले जगाडुछ सर्वे ग
र्भी कालहो ॥ कालात्प्रशेहते विजं फल कालात्प्रवर्तते ॥ कालात्प्रवर्तते स
ष्टीः पुनः कालोपि संहरेत् ॥ ३ ॥ कालमाविजदुर्त काले लेवीज उमुंछ का
ले माफल फूल हुंछ काले सृष्टिगच्छ फेरिका ले ले संहारगच्छ तसर्थ
सर्वे वाहिंछ काल ठुलो हो ॥ यदि शोभुमि शपश्रु च शक निल मा रतः ॥
सर्व सहरते कालः स्तस्मात्कालो महत्तरः ॥ ४ ॥ आकाश दिशा भू

बुधा.

४५ मि.पनिचद्रामाश्रीसूर्यदेहाप्रतिकाललेसंहाणछेनूतस
अर्थसवेचाहिंछकालठलाहो॥किंकरिष्यतिवक्ताचश्रीवा
यवतविद्यते॥नग्नक्षपणकग्रामेजकःकिंकरिष्यति॥५॥
नसन्माकोथाउमाबोलनाकोकामेछेननागावस्याकोदेश
माधोविकोकामेछेन॥कदलीवनमध्यस्थोवहिर्मन्दपर एमः
क्रमः॥अविवेकिजनस्थानेगुणावांकिंकरिष्यति॥६॥केएका ४५
वनमाआगोकाक्यापरक्रमहोअविवेकीजनभयाकाथाउमा
गुणावान्कोक्यालागछ॥प्रलयेभिन्नमर्यादाभवतीकिल

सागरः॥सागरमेदमिच्छतिप्रलयेपिनसाधवः॥७॥इतिगर्नु
इतिनगर्नुभन्माकोमर्यादासाधुजनसैगहुंछप्रलयकालमा
समुद्रलेपनिमर्यादानाधिजांछतापनीसाधुजनप्रलयकाल
मापनिमर्यादाछोदेनन॥मेरुश्चलतिकल्पान्नेमर्यादासागर
स्पच॥प्रतिपन्नमहासत्त्वानचलतिकदाचनः॥८॥प्रलयकालमा
सुमेरुपनिचलसमुद्रलेपनिमर्यादानाधेसाधुजनलेजेसे
दुःखसुखमापनिकुमार्गचलेन॥विद्यतेरिष्युचापत्यविद्यते
वास्तवतः॥पारुष्यविद्यतेनीचदयासाधुमुविद्यते॥९॥स्त्री

वृ. वा

४६ संगचंचलतारहंछवासाक्षेउत्तपसाहंछनीचछेउछेयोवु
द्धिहंछसाधुसंगदयाधर्महंछ॥साधुसंमानमात्रेणभवति
देहविद्या॥उपकारशतेनापि दुर्जनःकेनगृह्यते॥१०॥साधुजन
लाईहांतजोर्ददेहविकेएपनिआफ्राहंछयेकगुणलायाको
छतपनिआफ्राहंछशयगुणलायापनि दुर्जनआफ्राहंछेना॥रामः
बुधोबोधाभिसाखाणिनावुधःसखबोधकः॥प्रत्यक्षेपिछेतेदी ४६
पचक्षुहीनेनपश्यति॥११॥सज्जनभयासाखकाकुएवुहिंछ
मुखलाईसाखकाकुएलेबुझ्याहेप्रत्यक्षदेखमाथयोर

वालिणधनुआखाहुन्यासदेशछकानालेकेहीदेखदेनतसे
हो॥नारीकेलेफलाकाएदृश्यतेकेपिसज्जना॥अनेपिवदसका
एवहिरेवमनोरमा॥१२॥जज्जनभयाकावाहीरखश्रोभिन्नमसि
नानरिवसजलादुर्जनभयाकावाहिरमसिताभिन्नयश्रोवय
हंछोहंछ॥चन्दनशीतलचन्दननेनतुचन्दमा॥चन्दचन्दनयोम
धेसाधुसंपर्कशीतल॥१३॥शीतलभयाकाश्रीखण्डचन्दमाहुनूश्री
खण्डचन्दमाभन्दासाधुजनकोसंगवधुशीतलहो॥अधमाधनमिछ
तिप्रितिमिछतिमध्यमाः॥उत्तमामानमिछतिमानहीमहताधन॥१४॥

क. वा.

४७ नीचाले धनको रक्षा गर्छ मध्यमा हरूले जनपीतिको रक्षा गर्छ साधु ज
नले मानको ईक्षा गर्छ मानभन्साको साधु जनको धन हो ॥ मद्धिका
वृणामिक्षन्ति धनमिच्छन्ति पार्थीवाः ॥ नीचा कलहमिच्छन्ति मानिमी
च्छन्ति साधवः ॥ १५ ॥ अगाले घाउ रुचाउछ राजालो ईधन ईक्षा हुन्छ
निचाले कलह रुचाउछ सज्जनले सांति रुचाउछ ॥ ईतरै वार्थमि
च्छन्ति रूपमिच्छन्ति दारिका ॥ ज्ञातपः कुलमिच्छन्ति स्वर्गमिच्छन्ति ताम एमः
सः ॥ १६ ॥ अधमजनले धनको ईक्षा गर्छ कन्या हरूले रूपको ईक्षा ४७
गर्छ ज्ञानि हरूले गान्धकी कुलको ईक्षा गर्दछ न तपश्चि हरूले स्वर्ग

को ईक्षा गर्छ न ॥ अति लेशे नयुं इमं भवति लोभेन यत्सुखं ॥ प
रपीडा च यावृत्ति नैव शांनु विधत्ते ॥ १७ ॥ वडा कष्टले धन के माइ
नु लोभले सुख गर्नु परलाइपीडा गर्नु येति थोक सज्जन हरूले
केले पनि गर्दैन ॥ असक्य नारभे प्राप्त अकार्य नैव कारयेत् ॥ स्वल्प
कार्ये न कार्यं च निष्फलं नैव सेवयेत् ॥ १८ ॥ सज्जन हरूले न सके न्याका
मको आरंभ गर्दैन लोभले खायापनि कुकर्म गर्दैन नीचा काम गर्दैन
न निष्फल हुन्या ठाउ संवाद गर्दैन ॥ सेले सेले न मानिको मोटिके
गा गजे गजे ॥ साधवो नहि सर्वत्र चन्दने न वने वने ॥ १९ ॥ सबै पर्वतमा

कु.चा.

४८ माणि कहु देन सेवेहातिका मस्तक मा मोति हुं देन सेवेदेशमा
सज्जनहु देन सेवेवनमा श्रीखराड हु देन ॥ परकार्य सुयुक्तात्मा स्वका
र्याक्षि प्रशाधका ॥ सुहृत्कार्य युनिर्वृत्तिराजकार्य युविक्रमः ॥ २० ॥
पराईको काममा जु क्लि लाई दिनु आफू काममा चाँडै सिध्याउनु मि
त्रका काममा निश्चय गर्नु जाणको कामावललाउनु ॥ जलले खे
वनी चाना यत्कृतं तन्न दृश्यते ॥ अचलेन च साधूनां शिला लीखिव एमः
तिष्ठति ॥ २१ ॥ निचलाइ कति उपकार गमापनि देखेन पानिमा ४८
पानिले व्याजसे हुं छ साधुजन लाई येक वर उपकार गमाको

कुंगामालेख्या जन्मभरमापनि मेहतेन ॥ महता मापदः संति मह
तो मेव संपदः ॥ इतरे सुमनुष्ये सुनो पदो नैव संपदः ॥ २२ ॥ बडामा
निशालाई सुखपमापनि धेरै दुःखपमापनि धेरै अरु सामान्य
लाई सुखपनि थोरै दुःखपनि थोरै ॥ शंभूस्तस्य तिभर्क नैव स्रशे
वैराचन्द्रमा ॥ विष्णुः स्मरणमात्रेणः महान्तः करणं बुधेः ॥ २३ ॥ आ
खको फूल चढाया श्री महादेव संतुष्ट हुं छ वरचढाया श्रीचन्द्रमा
संतुष्ट हुं छ मनले स्मरण गमा विष्णु संतुष्ट हुं छ वडालाई हात जो
रि नमस्कार गर्दा संतुष्ट हुं छ ॥ लेखकः पातकः श्वेव ये च मे शा

७. या

४८ खचिंतुकाः॥ सर्वेयसनिनोमूढाः क्रियावंतश्चपंडितः॥ लेखन्या
पदुमोपगिडतहूकोयेतिलेखन्याकोअभ्यासमात्रगछका
मयहोएवुहूदेनभमातेस्तालाइमसनीभनुमूर्खभनुजोप
हाकोलेष्याकोमहोएजातिकाजकासुगन्याजोहोतसेलाइप
नितभनुसहिहो॥ वज्रमुक्ताश्चवाणिज्यएजसेवातेपोवन॥ धी
एचत्वारिकुर्वेतिःकांतरः॥ कृषिवाहकाः॥ २५॥ हिएमोतिघोडा रामः
कायपारराजाकोसेवातपस्याइचारथोककामजातिजनलिंग ४९
छकांतरमूर्खलेखेतिकमाउछ॥ वजेधनाथिबोनिसेविद्या

थिचवहुभ्रतं॥ मतकालमपसार्थिमानार्थिनृपतिवजेत॥ २६॥ धन
इक्षागर्भीलेखपारगछनूविद्याकोइक्षागर्भीलेवहुतसाखकोवि
चारगछनूपुत्रकोइक्षागर्भीलेमतकालमाभोगगछनूमणिगकोइ
क्षागर्भीलेराजाकोसेवागछनू॥ मुखंपयदलाकारवाचोचदनशीतल॥
हृदयेकर्तृकानुत्पत्तिनयधूर्तलेक्षणा॥ २७॥ कमलकाफलजस्तामुख
गर्भीवचनश्रीखराडजस्ताशीलगर्भीहृदयमाकर्तृनाजस्ताहृन्माम
नुष्परेस्तालाइधूर्तभनु॥ दुजनप्रीयवादीचनेवविश्वासकार
णं॥ मधूअवतिजिह्वाग्रेहृदिहोलाहलविखः॥ २८॥ जिह्वामागुलि
योहूछप्राणवचनबोल्देछविश्वासहूदेनहृदयमाहोलाहल

बुधा

५० विषहंछरे स्ताप्रकारमनुक्षालाई दुर्जनभंनु खलः सर्पपमाणि
परछिद्राणिपस्पति॥ आत्मनोवित्त्वमात्राणिपशुपनपिनपशुप
ति॥ १२॥ दुर्जनभन्माकाले अकारको भत्पा रायजत्रोविशयाकोप
नीदेखिंछ आफुको भन्मावेलमात्रभयापनिनदेख्योहंभ
येहहंछ॥ दशभीयाश्रयेमुखीधनवत्तश्रुतिगुणाः॥ दूरस्थापि
चदृश्यतेकिंशुकाईवपुष्पिताः॥ १३॥ देखनामाणोछाधनेवत्तपनी रामः
छगुणावतभयाकासुखहसुवाधमयाकाफूलजस्ताहंछन ५०
मुखेपिपरिहर्तव्यप्रतःक्षोद्विपदःशुभः॥ भिन्नतेवाक्यशलेनअ

दृष्टकण्ठकंयथाः॥ १४॥ मुखजातिकोप्रशंगगर्नुछेनमुखमानिस
रपशुबरोवरहुनमुखकोप्रशंगगन्याभमानदेखन्माकाकाठाले
दुखदियाहेगरीदुखादिंछ॥ सर्पकूरःखलःकूरःसर्पातकूरःतरःखलः
मन्त्रोषधिवशःसर्पःखलःकेनोपशोम्यति॥ १५॥ सर्पपनिदुःष्टहोदुर्ज
नपनिदुष्टहोःसर्पलाईतामन्त्रोषधीवशगर्नुहंछदुर्जनभन्माको
ताकेहीलेपनिवशगर्नुहंदेन॥ हस्तिहस्तसहश्रेणशतहस्तनवाजि
नः॥ शृगीणोदशहस्तेनदेशःसागितदुर्जनः॥ १६॥ हातिदेखिहजारहा
तफरकहुनुघोडोदेखिशयहातफरकहुनुशृंगहुमादेखिदश

बु.चा.

५१ हात फरक ऊनु दुर्जन देखि ता देखो देखि छाडि जानु ॥ हस्ति नो कुशह
स्तेन कशाह स्तेन वाजिनः ॥ शृंगिणो दंडहर स्तेन खड्ग स्तेन दुर्जनः ॥ ३४ ॥
अंकुशीले हाति वरागर्नु चाचुकले घोडा वरागर्नु लहस्य शृंगदुमा
वरागर्नु दुर्जन लोई हात माखडुली वरागर्नु ॥ दुर्जनः परिहृत्तयः साख
णाले कृतो पिरान ॥ मणिना भूषितः सर्पः किमः सोन भये करः ॥ ३५ ॥ परिह
त छतपनी दुर्जन भयो तस्को संगनगर्नु तसंदेखी डण्डुनु वरु मणि भयाका एम
सर्प देखी कति नडण्डुनु ॥ पात्रा पत्र विषे सेन धेनु पन्न गया रिब ॥ तृणानिः ५१
खवते क्षीरं क्षीरं निश्रवते विष ॥ ३६ ॥ गड्डीले तृण याई इंदे देख संपले
बुदपिये रनिखादि छ सुपात्रको रुकु पात्रको ऐति फरक है छ ॥ क्षुद्र शत्रू

मिति जालानो पेक्षत कदाचन ॥ काले दुर्जनतां याति नृणां स्थं वहीवी
जवत ॥ ३७ ॥ सानु सचुद्ध भनि हेला नगर्नु सुक्या का घास साको आगो
सनु छतपनिको ही घर मा मले कीं छर भस्म पाछे नरे को ही समय
मा सानु शत्रु लोह छर भस्म पाछे ॥ यष्टिके कर के दो या अशीति म
धुपिंगले ॥ शत को गोचरं जे चक्र वासांत न विद्यते ॥ ३८ ॥ डेरो मनुक्षे
उ० दोय हुंछ कुरी पाछे उ० दोय हुंछ कानो छे उ० १०० दोय हुंछ
खोरं डाछे उपति १०० दोय हुंछ कुबुजा छे उ० दोय को शंखा छे न ॥ स्या
न कुतो दण्डो चो रमि वधे हो परे सजेत ॥ विश्वास स मये कार्य विना शमुप
गच्छति ॥ ३९ ॥ एजा वल छ आऊ दुर्जन छत सासित को विश्वास नगर्नु वि

उ. पा.

५२ स्वासगत्या सो मानि सचां डेना सिंछ ॥ मृदुने व मृदुहंति मृदुनां हं
तिहारुणं ॥ नासाधं मृदुना किंचित् समान्तीक्ष्णं तरे मृदुः ॥ ४० ॥ कव
लाले कवलौ पत्रिका छ सा रे पत्रिका छ कवलौ लै सिद्धन
भयाको काजके हि छेन सवै भुंदा लाग्या केवलौ ही ॥ वनः प्रज्वलि
तो वहिर्दहन्मूलाकिरक्षति ॥ समूलं मुन्मूलयति आ पोद्यो मृदुसी
तलं ॥ ४१ ॥ अग्निभयाको सा हो हो डे बाला ला छ र सेव भस्म पा
छे तापि जरा ता राख छ पाति भयाको कवल छ खोला छे उकोरु रामः
खखो लाले जरा भुंदा रुखवागई दिंछ र जरे पति राख देन जस्तो ॥ ५२
स्थूल रे सावली वद्ध कन्या च बहु भायिणि ॥ उखराणी चक्षेत्राणि

दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ४२ ॥ हुलागे भयाको गोरु धेरै कण्ठमा कंमा
रुखो येतु ईनको प्रसंग नगर्नु ॥ रहस्य भेद वैश्वस्य परदेयाण कीर्तनं
॥ कलह प्राकृतिश्चैव दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ४३ ॥ मित्रको कुरा बाहिर
ले जा मोचु कलिदार अर्काको दोष गाउ न्या कलह रुचा उमाय
स्ताको प्रसंग नगर्नु ॥ अश्वयानं गजं मत्तं गावश्चैव प्रसूतिकाः ॥
तथा चांतःपुरीदासी दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ४४ ॥ बाल खघोडा मयच
द्याको हाति भर खर विया याकि गाई दे र वार कि के टि ऐति दे
यिता ठे वा ट फर क ऊनु ॥ दुर्जन च सदा मित्रं परश्वाभिरतिश्री

कुंवा

५३ यं॥ गोजिर्गोवस्त्रजिर्गोचदूरतःपरिवर्जयेत्॥४५॥ सधेदुर्जनसि
तकोप्रितीगर्भपरुषकोसंगगर्भस्त्रीवृद्धिभयाकीगा
इप्रगनुवस्त्रएतिथोकछाडिदिनु॥ तविश्वस्यदामित्रस्यमित्रस्या
पिनविश्वसेत॥ कदाचित्कुपितोमित्रं सर्वगुह्यप्रकाशयेत्॥४६॥ वि
श्वसितपनिविश्वासनगर्नुमित्रसितपनिविश्वासनगर्नुकोनभन्या
कदाचित्ममित्रसितपतिकारकारभयोभन्यासंवेगुप्रकाशंछ
नविश्वसेदविश्वासेविश्वासेनेवविश्वसेत॥ विश्वासाद्वयमुसने रामः
मूलादपिनिहंतति॥४७॥ विश्वासमन्याकोकसेछेडनगर्नुयो ५३

विश्वासीहोयोआविश्वासीहोभनिविश्वासगन्योभन्यातसेविश्वा
सिवाटपछिभयहंछ॥ नदीनांचनखीनांचभृंगीणांशत्रपाणिनां॥
विश्वासेनेवकत्तैमःस्त्रीसुरजकुलैयुच॥४८॥ नदीकोनखीकोभृंग
हन्माजातिकोहातमाहतियारहन्माकोराजाकोविश्वासनगर्नु॥ नदी
तिरेषयेत्तृक्षायाचनारीनिराश्रयः॥ सामंतरहितोराजानभवतिचिर
युषः॥४९॥ नदीकातीरकोरुषआश्रयनभयाकीस्वाछिंमंत्रिनभयाको
राजाऐतिधोरैवेरयप्रेत॥ यदीछेछाश्वतींप्रीतिंत्रीणि तवनकारयेत्॥ यु
तमर्थप्रयोगंचपरोक्षेदारदर्शन॥५०॥ जसठाउमाधोरैप्रीतिसधेगरे
भन्याईतिनथोकनगर्नुजुवायेलनलनादनोगन्याकोठाउस्त्रीयल्लेव

क. चा

५४ स्पाकोठाउआकुलेनवसतः॥नगक्षेदुष्टविश्वासंनकर्याछलवि
ग्रहं॥आत्मनापितथाकोधमित्रैर्वैरंनकारयेत्॥५१॥दुष्टजनसित
पतीविश्वाशनगर्नमित्रसगपतिविश्वाशनगर्नक्यानभुमाकरा
चितपद्धिरुगराहोलातसनिमित्तमित्रवर्गदुष्टैपक्षनगर्नकनयंम
त्रिणजानाविप्रंचवृथालिपति॥प्रवाजिनंवृत्तंभूयंनसेवतिसदावर्धे
॥५२॥अन्याइमंत्रिहृमाएजाश्रुडिणीरघीएषयावास्तएवतभंडूएकः
हृमाअतितरेतिकोवाजानीजनलेनगर्न॥कमंवीनास्तिविश्वासंक
भाय्यायांकुतोरतिः॥कएज्येनास्तिनिवृत्तिःकदेशनास्तिजीवितं॥५३॥
कमंत्रिक्षेउविश्वासहृदेनकखीक्षउप्रातिहृदेनकएज्येमाजीवि

काहृदेनकराजाक्षेउकेहिमित्तेन॥नास्तिमस्यसदाचोरेनशोचंवृष
लिपतौ॥मध्येपेशोदृदनास्तिधृतकारंत्रयंनहि॥५४॥चोरक्षेउसमुह
देनधोरेश्वास्तिभयाकावालगाक्षेउआचारहृदेनमदखात्याक्षेउमि
वताहृदेनजुवायेतसाछेउधर्महृदेन॥द्वौविधौविप्रमभिंचदंपत्योगु
रुशिष्ययो॥अंतरंतेवगंतयंरहृदंष्टयभस्यच॥५५॥दुईवालगाका
रअग्निकादुईस्त्रीपुरुषकागुरुशिष्यकाश्रीमाहादेववसाहाकार
तिथोककामाफवाटनजानु॥लोकयात्राभयंलज्जादाक्षिरण्यत्याग
शीलता॥पंचयत्रनविद्यंतेनकर्यातवसंगति॥५६॥जसठाउमाजा

वृ. वा

५६ गाग्रि मा का मुख मा दुद ले धा का को ज लो हो ॥ क दं शं च क वृत्ति
च कु भा र्गो कु न दी त था ॥ कु दं यं च कु भी जं च यं ज पे त्प रि डः स दाः
॥ ६२ ॥ क दं श मा कु क र्म ग र्गो ठा उ कु च रि त् की र्त्री अ ग म न दी कु द
ये क अ न्न र ति थो क व त्त लार् ई स ज न ले छो डि दि नु ॥ उ र्व शी य
दी क पे गारं भा य दी ति लो त्रे मा ॥ गो पा ली मे व का श्रै व व र्ज नी याः
पर र्त्री यः ॥ ६३ ॥ उ र्व शी मे न का रं भा ति लो त्रे मा गो पा ली ई न ह
रु ख र्ग लो क मा को अ ति र्मि हु नू ये ति र्ग मि भ या त प नी स ए मः
ज न ले पर र्त्री प्र शं ग न ग नू ॥ यि यं का र्ये य लु त्रे य सह सा वि ५६

फलोदयः ॥ विपत्तिषु महादोषः परिवर्जो द्विचक्षणाः ॥ ६४ ॥ आफले
आरंभ गमा को का ज अरु ले हानि र वि गार दि यो त प नि त स्ता स्ता
ई वि पत्ति दी मा आ फ ले का र्ये सि हु हु म्पार हे छ ता प नी वि पत्ति मा हा
नि दि नु के त वि पत्ति मा हा म्पार को व डो दो र ख हो त स अ र्थ स ज न ले क्ष
मा र्ग ख नू वि पत्ति मा ॥ भ त्ता भ क्त स मं य म्प का र्ये का र्ये च नू त्प ता ॥
स दा का यि यं शं दे हो भे त यं स र्व दा वु धे ॥ ६५ ॥ भ क्त अ भ क्त वि चार ग रि
भ लो भ त्पार को का ज ग रि दि न का ज का म ग र्गो द र मा ति गु न शानि ज न
ले ॥ भे त यं म क लि ला नो र्जा पा र म प जी वि तां ॥ अ त यं जो त श नू
णां कृ त्वा पु र्वो प का रि णां ॥ ६६ ॥ उ चा नी चा को क मा ड् यो म्पार दि यो

७. चा.

५० आक तु सम्राजान्माशवृदेयि अधीशा क्राउपकारगरी राखन
न्यादेखी ऐतिदेखि दर्मानुपद्धं जानि जननेले ॥ पाद पाना भयं वात
पद्मातां शिशिरो भयं ॥ पर्वतानां भयं वज्रो जंतूनां द्विपदो भयं ॥ ६० ॥
रुषको भय वायुः कमलको भय तु सारो पर्वतको भय वज्रुजि
व्रजंतुको भय मनुष्यदो ॥ मातायदिविषदद्यापिताविक्रियते श्रु
तं ॥ राजा हरति सर्वश्वं को मेवाता भविष्यति ॥ ६१ ॥ आमा ले विषयु रामः
वा उभमा वा वले छो गलाई वेचन लाग्यो भया राजाले अन्माय गरा ५
सर्वश्व लिखला ग्या भया ऐतिलाई रक्षा गर्न्या अर्को छेन ॥ यत्र राजा
स्वयं चौर समं वि सपुरे हितः ॥ तत्राहं किं करिष्यामि यतो रक्षाते

तो भयं ॥ ६२ ॥ जस दे समा मं विपुरे हित राजा आफे आफे चौर भया
कस्को काला छ जहा वाटरक्षा हुन्या हो नेहि वाट भयो भया कस्
को काल गदछ ॥ विधाता लिखिताय स्पलला ठेक्ष मालिका ॥ ६३ ॥
वोपि नहि सक्रोति उल्लिखेलिखितं पनुः ॥ ७० ॥ विधाता लेलला आ
लेख्याको अक्षर मेठी कन अर्को अक्षर लेखनु ता देवले पनि सकदेन ॥ क
र्मदोहि प्रदाने न बुद्धि ना कीं प्रयोजन म ॥ पाया गा स्पकुतो बुद्धि ते
न देवो भविष्यति ॥ ७१ ॥ कर्म लेन दीया बुद्धि को केहिला देन कर्म ले
रिया मा न बुद्धि छुं गमा पति दिउता भति सर्वे ले मानि पूजा ग
राये रव स छ जस्तो तस्तै कर्म वडो हो ॥ कर्मो एपि प्रधाता ति संति

बु.बा.

५८ कृष्णभुमे गृहे ॥ वसिष्ठो दुःखलगेऽपि जानकी दुःखगीति ॥ ७२ ॥ कर्मलेन
दिया पछिता कसे को के हिला जे न क्या न भन्या वसिष्ठ सखिले भुभवे ला
पारिक न भुभदी न मा सीता को विवाह भयो कर्म ले न दी दा सीता जिले व
डे दुःख पाया ज लोक म बडो हो ॥ सा नु कु ले भवे तस्मिन् दोषोऽपि गुण संह
ति ॥ गुणोऽपि दोषतां याति च किं भूते विधातरी ॥ ७३ ॥ विधाता को कृपा व
दा कु कर्म पनि भु कर्म हुं छ विधाता वि मुख भया भु कर्म गया ता पनि कु कर्म
भये र जो छ ॥ किं करोण पन र प्राज्ञः प्रेयसाणां स्वकर्मभिः ॥ प्रायेणो बहिर्मुखो एतः
णां बुद्धि कस्मानुसारिणी ॥ ७४ ॥ मनुष्य को बुद्धि कर्म का अनुसार ले हुं छ कर्म ५८
अनुसार ले मुख पनि हुं छ बुद्धि न त पनी हुं छ ॥ हस्त स्पृश्याणां दानस

संकरास्य भूयसां ॥ श्रुतं च भूयसां करोति भूयसां किं प्रयोजने ॥ ७५ ॥ हात
को सो भा दान गर्नु हो गला को सो भा धर्म कथा सुनु ॥ चरित्रं भूयसां स्त्री
णां दुमाणां पश्य भूयसां ॥ स्ववित्ति भूयसां पुंसां पातिना भूयसां कृपाः ॥ ७६ ॥
स्त्री को सो भा भु चरित्र हुनु पवित्र हुनु कृष को सो भा फल फल फल न पूरुष को
सो भा भु सिल हुनु स्वामी को सो भा दया कृपा राशि दिने ॥ नक्षत्रं भूयसां च
उनारीणां भूयसां पतिः ॥ पृथिवी भूयसां राजा शीलं सर्वत्र भूयसां ॥ ७७ ॥ नक्ष
त्र को सो भा चन्द्र मा हो स्त्री को सो भा स्वामि हो पृथ्वी को सो भा राजा हो सर्व को
सो भा भु शील हुनु ॥ महता परिभव श्रेय नानि चात्मानमुन्नम ॥ कसो रि पाद
घातेन काली सस्य विभूयसां ॥ ७८ ॥ बडा को ला तनिको नीचा को मान न ननिको

कु. बा.

१६

कानभमाश्रीकृष्णजीलेकालीयमोगकोकपालमाटेकिवसदाहुमीका
 लीयेनागकोकस्तोशोभाभयोथोतस्तेबडाकोलातनिकीनीचाकोमानन
 निको॥श्रुचिभूमिगतंतोयंश्रुचिनीरिप्रतिव्रताः॥श्रुचिक्षेमंकरेराजा
 सनोशःबालराःश्रुचिः॥७८॥पृथ्वीमाकोपानिश्रुद्धःस्त्रीकाजातेमा
 प्रतिव्रतारत्रीश्रुचिमनुक्षेमाक्षेमावन्नराजाश्रुचिःबालराःमाशंतो
 यिवांस्तराश्रुचि॥श्रुचिभूमिगतंतोयंयवलेपोनविद्यते॥लयस्था
 नंपरित्यज्यअमथानेसुचिश्रुचिः॥७९॥मृत्तिमावग्पाकोपानिश्रुद्धः
 चिआफेवस्पाकोपानिश्रुचिमाथिकोपानिश्रुचिः॥भस्मानाश्रुद्धः
 तेकाश्पताम्रमलेनसुधते॥रजसाश्रुद्धतेनाएनदीवेगनशुद्ध

ने॥८०॥खएनिलेमल्पाकोसोसुद्धहंछअमीलोलेमल्पाकोताम्रश्रु
 द्दहंछमतुल्लानलेस्त्रीश्रुद्धहंछवेगलेचल्पाकोनदीश्रुद्धः॥पितु
 रंतुपदं दधात्मानुर्द्धात्तहानसः॥८१॥मात्रघृणं समंदधातुस्व
 यंमेवक्षिब्रजेत॥८२॥पिताकोआर्त्तिलीनुआमाकोभाछाखा
 नुदाज्मूभाईआफेनागात्रहसकोजिउरजाफुनआत्मावगेवर
 देखतुआफुलोकसेकोखेदनगर्नु॥कपिलाछिरपानेनवास्वणि
 गमतेनच॥वेदाक्षरविचारणसश्रुद्धोनरकं ब्रजेत॥८३॥श्रुद्धले
 कैलोगाईकोदूदपियोःबालणीसंगकोगमनगर्नुलोपोवे

बु.चा

६० दको अक्षर विचार गमो भूमो सो सुइ अवसर नरक मा पछे
शुद्ध हस्ते नये भुतं मास मेकं निरंतरं ॥ जिय मानो भवे छुद्रो मृ
तः श्वानश्च जायते ॥ ८४ ॥ बाल गाले भुडिणी का हात मे हादिन
संमया यो वस उठ गपाको बाल गाले जि उदे भुडि हं छ मया पछि
कुकुकी ज्योनी मा जन्म लिछ अवसर ॥ स्तन दिनो नुयाना रिघत एमः
ही नुंच भोजनं ॥ वरुहीनं मलं कार विद्या हीने दिजो तं ॥ ८५ ॥ ६०
दुइ हीन भया किखी घिउ न भया को भोजन वरुन भया को अल
कार विधान जा न्या परिड न द तिथो क न ए वा भनु ॥ सो भित्तं स

लिलेप भंशो भते दिख ते दिजः ॥ शो भते तपसा युक्तो बलशूर स
शो भते ॥ ८६ ॥ सो भा भंनु पति माधिको कमल शो भा सा ख जानिक न
तपसा गन्या बाल गाले शो भा र गा वा टा फर्कि धा ये ल भई आ या को भू
र सो भा ॥ यशो सर्वे च विप्राणां मुखीणां कल हेतु सवं ॥ पुरुषोत्तम वचना
एणां गवाश्चैव तृणां सवं ॥ ८७ ॥ बाल गाले मंगल यज्ञ हो म गर्नु मु
ख को मंगल कल ह गर्नु खी को मंगल आफु त स्वा मिसं गति लि व स नु
गाई वाछा को मङ्गल पहा या को घास पाउनु ॥ अग्नि हो न फल वेदं सो

कृया

लवृत्तिफलं श्रुतं ॥ एति पूत्रफलानां ए दत्त भुक्त फलं धनं ॥ ८८ ॥ वे
६९ दका फल फल अग्नि होत्र हो कथा हा सुन्या को सिल संतो ख
सित वधु श्री प्रसंग गन्या को फल मुपुत्र पाठनु धन क माया को फ
ल वानुलाठनु दान गर्नु ॥ अग्नि दहति तापेन सूर्ये दहति एस्मिभिः ॥ ए
जाद हति द संडेन तपसा वृत्तं गेण दहेत् ॥ ८९ ॥ अग्नि को तेज ले पो ल छ
श्री सूर्य का किरण ले ताप दिंछ एजा को दण्ड ले पो ल छ धा लण
को तप स्या ले पो ल छ ॥ शन शा के मृतं मां सं करेण कथितं दधि ॥ त

रामः
६९

जं मां दंत संघृष्टं तुल्य गो मां स भक्षणां ॥ ९० ॥ सन को साग मया
को मा सुहा तले रोत्या को दहित र्जनि अंगुष्ट ले दत ध सनु एतिक
रे गो वं स खाया वं ग वरुं नू ॥ न हं न्या न माति दद्या हं न्य मा नो न दृश
ते ॥ त्रयं श का परि त्य ज्ये भक्ष मा मयु धि धिर ॥ ९१ ॥ आफ ले न मान
अर्का लाई व वन न दि नू माया को ठा उ न हे र्नु योति न थो क शं का छे
डी खा य को मां स दे ध छे न भनिक न श्री कृष्ण जी ले यु धी धिर एजा
लाई आ ग्या दि या थ्या ॥ न मां स भक्षणां दो शं न म ध नं च भे थु नं ॥ प्र
वृत्ति रे व भू ता नां नि वृत्ति धु महा फल ॥ ९२ ॥ चतु सागर पंथ तका

कु. चा.

६२ प्राणिह हले मासुखायापनिमादिगपियापनि मेथुनगत्याप
निशेषछेन प्राणि को व्यवहार हो. होत खानुभं दानयानु वधि
याः॥ वतुः सागर पर्यंतियो दद्यात्पृथिविमां॥ नखादेवापि
योसित्वं तुल्यं मेतद्विदुर्वधाः॥ २३॥ समुद्रकाप्रवाहमित्रकोपृथा
दानगत्याको पुंनरमाछा मासु मदी गनयायाको पुंनवरैवर एवमः
होशानिजनले छाडिदिनु॥ अग्नि एव ह्यीयो मूर्खा सपी राजः ६२
कलानिच॥ नित्ये मेवोपचारे एव सद्यः प्राण ह एणि यटा॥ २४॥
आगो देखि. भयो जल देखी देखि मूर्ख देखि सप्ये राजा.

देखितिये सब रवहु केहि चा जो विप्रो भन्यापल मास धु प्राण ह
न्या ईछ थोक हो॥ सुख मां सखियो वृद्धा बाला कंत रूगो दधि॥
प्रभात मेथुन निद्रा सद्यः प्राण ह एणि यटा॥ २५॥ सुखा को मासु
वृद्धा त्रिसित को भोग. गर्नु विहान को घान तो पनु. तरुणा दधि खा
नु विहायापछी को मेथुन गर्नु रतिं श गर्नु ईछ थोक ले अवस्य
प्राण धातु कर्गु न्या हो॥ सद्यो मां सद्यं सद्यो बाला खीक्षार भोजन उ
छोद कंत रूछा या सद्यः प्राण ध एणि यटा॥ २६॥ आगे मासु आलोधी उ
वाला त्रिद दभात तातो पानि रुख को छाये मावहु योक्ष थोक ले प्राण

व. वा

६३ रक्षागर्भीहं न॥ अनादष्टगुणां पिष्टं पिष्टादष्टगुणां पयः॥ पयसो
ष्टगुणां मांसं मांसादष्टगुणां घृतं॥ ६४॥ भातरवायाको भन्दा आ
ष्टगुणा वलगेटिले दिंछ गेटिया या भन्दा आठ गुण वल दुदलपी
छे दुद भन्दा आठ गुण मासुले दिंछ मासु भन्दा आठ गुण घिउले
दिंछ सर्वे भन्दा बलियो हुन्दा घिउ हो॥ पंचद्विप्रविनस्पतिस्तध्वो
लुहं श्रयो नरः॥ अतिमानी च कामी च गुरुद्वेषितथेव च॥ ६५॥ रामः
अति अहंकारि लोभि बहुते मानवा जन्मा कामातुर हुन्दा
गुरुद्वेषि ईष च थोक गर्भीको चाडे नाश हुन्छ बहुते दिनपी ६३

कै न॥ गोभिः विप्रेभ्य वेदेष्वसतिभिः सत्यवादिभिः॥ अलुब्धै रान
शीलेभ्यः सप्तभिः धार्यते वही॥ ६६॥ गाईले ब्राह्मणाले वेदले पति
वतास्त्रीले सत्यवादिले अलौभीले दानशीलले ईसाथ थोक
धर्मले पृथिवीलाई धार्याको छ॥ असारे खलु संसारे सारमे
तच्चतुष्टयं॥ काश्यां वासः सतासंगो गंगाभः शिव पूजनम्॥ १००॥
यो संसारमा सबै कुसे असार हो असार छ ता पंचार वस्तु सा
र छ का सार छ भन्दा काशीको वाश गर्नु सज्जन संग वहु गंगा
जान गर्नु श्री माहादेवको पूजा गर्नु योतिथो कमात्र सार हो अ

कोसर्वेअसारहे भनिचातकचाषीलेआपूशिष्यहरुलाईआज्ञा
६४ गर्दामयाः॥१००॥इतिश्रीचातकसारसंग्रहेतृतीयसतकंसमा
प्रभुभम् लिखितमिदंभुभम्

राम

६४

25

20

15

10

5

0

centimeter 5

10

15

20

25

30

35

